

**E.K.K. MATLALA: MONGWADI WA DITAODIŠO TŠA
MATHOMO TŠA SEPEDI**

F.M. KANYANE

**E.K.K. MATLALA: MONGWADI WA DITAODIŠO TŠA
MATHOMO TŠA SEPEDI**

ka

FRANCINAH MOKGOBO KANYANE

e neelanwe bjalo ka karolo go ya ka dinyakwa tša dikrui

ya

MAGISTER ARTIUM

ka

LEFAPHENG LA THUTABOMOTHO

MOHLAHLI: PROF. M.J. MOJALEFA

**YUNIBESITHI YA PRETORIA
PRETORIA**

FEBEREWARE 2007

DITEBOGO

Ditebogo di tšhollelwa go wena Profesa M.J. Mojalefa ka ge o ntataišitše nyakišišong ye. Ke leboga tlhahlo le kgokgoetšo ya gago Mogale. Bokgoni, boitemogelo, borutho le go se fele pelo ga gago di mphihlišitše fao ke bego ke eya. Ka tlhahlo ya gago ke ithutile tše ntši Mogale wa ‘thaba tša Leolo’, “hle! re golele o fete tlou!”

Ke buše ke leboge ba bokgobapuku ba Yunibesithi ya Pretoria gammogo le bašomedi ba bona bao ba bego ba nthuša go hwetša tshedimošo le methopo ya nyakišišo ya ka, e lego Hamilton Mphidi le Anna-Marie Bezuidenhout. Ke re hle bana bešu le ka moso le dire bjalo.

Ke leboga gape le ba NRF ge ba ile ba nthuša ka mašeleng ge ke be ke katana le lengwalonyakišišo le. Thušo ya lena e bile ye kgolo kudu, le ba bangwe le ba thuše ka wona mokgwa woo.

Gape ke leboga le Mohumagatšana Maria Prozesky ka peakanyo ya mošomo wo ka bokgwari le tabeng ya dikakaretšo lelemeng la Seisimane. Ke re a sware a tiiše, gomme Jehova a be le wena.

Go wena Morena Biki Lepota ke leboga go se fele pelo ga gago ka phetolelo malebana le kakaretšo ya nyakišišo ye lelemeng la Seisimane. Ke re le ka moso o dire bjalo.

Ke leboga gape le Julia Mathabathe Kanyane le Maria Mahlangu bao ba bego ba thušana le nna go tlanya mošomo wo. Ke leboga ge le ile la ikemišetša go nthakgela mošomo wo ka bokgwari bjo bo šiišago. A Morena a le godiše.

Nka lebala bjang Mohumagadi Caroline Aphane yo a ilego a ntsebiša Ngaka Thokwane Dan yoo a ilego a ntšhela mafolofolo ke šetše ke itlhobogile go tša thuto. Ke a le leboga, ga ke tsebe gore nkabe ke le kae ka tša thuto ge nkabe e se ka lena. Ramasedi a fele a le beile seatla.

Go mogwera waka wa puku, Juliet Metse Masalesa ke re, re tšwa kgole kudu ka tša bopuku, a re fele re swarane, kgauswi ke mo re yago. Ke sa lebale le wena Marinkie Tembane, tlhohleletšo ya gago ke yona e mphihlišitšego fa, ke a go leboga.

Ke leboga batswadi bao ba mpelegetšo, Dinong le Moshadi Boroko. Ke re ya lena tema le e kgathile Dikgapu. Ke leboga kgodišo yeo le mphilego yona, la ba la nthulela tsela malebana le tša thuto. A Modimo a fele a le šegofaditše.

Go bao ke belegwego le bona, Potiti, Kgware, Mamakanyane, Moitiri, Rakhumela le Mmamokete, ke leboga thekgo le tlhohleletšo ya lena Kgapu tša boMmadirane.

Ee! Matlorotloro a ditebogo a lebišwa go wena Tatagobanake, e lego Magatikele. Ke go leboga go menagane Tau, ge o be o fela o mphelegetša ka karikana ya rena kua Yunibesithing ya Pretoria o sa fele pelo ge ke be ke lebane le nyakišišo ye. Ke re Modimo a go lote, a go atšetše matšatši a bophelo. Go dithorwana tša rena, Motlatsi, Mmangwang, Keabetswe, le Basetsana, ke leboga kgotlelelo ya lena ge ka matšatši a mangwe re be re sa kgone go dula fase bjalo ka mme le bana ra iketla. Modimo a le šegofatše.

Go tše ka moka, ke lebiša ditebogo tše kgolokgolo go Mohlodi wa tšohle, Modimo, Yena Ramasedi `a poloko. O ntatile Tate ge ke be ke swaragane le lengwalonyakišišo le.

DITENG

LETLAKALA

1	KGAOLO YA PELE	1
1.1	MATSENO	1
1.2	MAIKEMIŠETŠO	1
1.3	MOKGWA WA NYAKIŠIŠO	1
1.3.1	Mokgwa wa go hlaloša	2
1.3.2	Mokgwa wa go hlatholla.....	2
1.4	BASEKASEKI BAO BA ŠETŠEGO BA NYAKIŠIŠITŠE MEDIRO YA MATLALA.....	3
1.5	BOHLOKWA BJA NYAKIŠIŠO YE	3
1.6	TSHEPEDIŠO YA DITABA.....	4
2	KGAOLO YA BOBEDI.....	5
2.1	MATSENO	5
2.2	TAODIŠO KE ENG	5
2.2.1	Diteng.....	9
2.2.2	Thulaganyo ya taodišo	10
2.2.3	Mongwalelo wa taodišo	12
2.3	TAODIŠOSENWALO KE ENG.....	13
2.3.1	Taodišotlhaloši.....	14
2.3.2	Taodišotshekatsheko	14
2.3.3	Taodišokanegelo	14
2.3.4	Taodišomaikutlo	15
2.4	KAKARETŠO	16
3	KGAOLO YA BORARO	17
3.1	MATSENO	17
3.2	BOKGONI BJA MATLALA	17
3.2.1	Thaetlele ya taodišosengwalo	17
3.2.2	Matseno a taodišosengwalo	20
3.2.3	Mmele a taodišosengwalo.....	23
3.2.4	Morumo wa taodišosengwalo	26
3.2.5	Mohutana wa taodišosengwalo	29
3.2.5.1	Taodišotlhaloši.....	30
3.3	KAKARETŠO	34
4	KGAOLO YA BONE	36
4.1	THULAGANYO YA DITAODIŠO TŠA MATLALA	36
4.2	MATSENO	36
4.3	DITENG TŠA DITAODIŠOSENWALO	36
4.3.1	‘Lexae’	37
4.3.2	‘Fsika-thsipi la Ramosweu’	37
4.3.3	‘Tato ya monnyana ke lesoxana’	37
4.3.4	‘Sakeng la bophelo’	38

4.4	THULAGANYO YA TAODIŠOSENWALO	38
4.4.1	‘Lexae’	39
4.4.2	‘Fsika-thsipi la Ramosweu’	40
4.4.3	‘Tato ya monnyana ke lesoxana’	41
4.4.4	‘Sakeng la bophelo’	43
4.5	MONGWALELO WA TAODIŠOSENWALO	44
4.5.1	‘Lexae’	44
4.5.2	‘Fsika-thsipi la Ramosweu’	45
4.5.3	‘Tato ya monnyana ke lesoxana’	46
4.5.4	‘Sakeng la bophelo’	46
4.6	KAKARETŠO	47
5	KGAOLO YA BOHLANO	49
5.1	MATSENO	49
5.1.1	Kgaolo ya pele	49
5.1.2	Kgaolo ya bobedi	50
5.1.3	Kgaolo ya boraro.....	50
5.1.4	Kgaolo ya bone	51
6	METHOPO	53
	SUMMARY	55
	Key words	57
	OPSOMMING	58
	Sleutelsterme	60

1 KGAOLO YA PELE

1.1 MATSENO

Ge go bolelwa ka kgolo le tšwetšopele ya ditaodišosengwalo tša Sepedi, go ka se lebalwe go bolela ka mongwadi wa ditaodišo tša Sepedi, e lego E.K.K. Matlala. Matlala o ngwadile ditaodišosengwalo tša mathomo tša Sepedi tša go bitšwa *Mengwalo (Essays) Puku II* ya go gatišwa ka ngwaga wa 1943 ke bagatiši ba Yunibesithi ya Fort Hare. Ka tsela yeo go ka thwe kgoboketšo ye ya ditaodišosengwalo ke ye bohlokwahlokwa mo polelong ya Sepedi. Ke yona tsela yeo nyakišišo ye e bonago bohlokwa bja go lekodišiša ditaodišosengwalo tše tša Matlala.

1.2 MAIKEMIŠETŠO

Bjalo ka ge go šetše go hlalošitšwe ka godimo malebana le bokgoni bja Matlala bja bongwadi bja ditaodišosengwalo tša Sepedi, maikemišetšomagolo a nyakišišo ye ke go tsinkela ditaodišosengwalo tše nne tša Matlala tše a go di kgoboketša kgoboketšong ya ditaodišosengwalo tša go bitšwa *Mengwalo (Essays) Puku II* (1943). Nyakišišo ye e ya go utolla bokgoni bja Matlala ka go hlokomela dikokwane tše di latelago tša tshekatsheko ya ditaodišosengwalo ya Sepedi, e lego (a) thaetlele, (b) matseno, (c) mmele, (d) morumo le (e) mohutana wa taodišosengwalo.

1.3 MOKGWA WA NYAKIŠIŠO

Mokgwa wa nyakišišo ke tsela yeo e tlogotlatelwa ke nyakišišo ye ge go nyakišišwa. Nyakišišo ye e kgethile mekgwa ye mebedi ya nyakišišo, e lego go hlaloša le go hlatholla tšeo bobedi di bolelago tshekatsheko.

1.3.1 Mokgwa wa go hlaloša

Oxford Concise English Dictionary (1999:386) ge e bolela ka go hlaloša e re kgopolo yeo e lebane le: *‘To give a detailed account in words, of something.’*

Kgopolo ye ya ka godimo e bolela gore go hlaloša ke go fa tlhaloso yeo e tseneletšego ya selo ka mokgwa wa polelo goba mantšu ao a utollago diponagalo tša sona gore di be molaleng. Mabapi le kgopolo ye, Serudu (1987:25) o re go hlaloša ke go tšweletša sebopego, seemo goba kamano ya selo se tee le tše dingwe ka mantšu. *Webster’s Encyclopedic Unbridged Dictionary of English Language* (1995:379) e tiiša kgopolo ye ka go re: *‘To define is to state or set forth the meaning of a word, phrase etc.’*

Kgopolwana ye ge e lebeletse gabotse e laetša gore go hlaloša ke go tšweletša tlhaloso ya lentšu goba lefoko, bjalobjalo. Yona e thekgwa ke Kgatla (2000:17) ge a re go hlaloša ke go fa polelo ye e tseneletšego ya selo gomme gwa utollwa dipharologantšho tša sona gore sebopego sa sona se šale nyanyeng.

Mokgwa wo wa nyakišišo wa go hlaloša o bohlokwa kudu go sererwa se ka ge go tlo hlalošwa ka ga bohlokwa bja Matlala bjalo ka mongwadi wa mathomo wa ditaodišo tša Sepedi. Ka lehlakoreng le lengwe nyakišišo e lebane le go hlaloša dikgopolo tše di amanago le bokgoni bja Matlala, e lego ditaodišo, taodišosengwalo le mehutana ya taodišosengwalo, e lego taodišotlhaloši, taodišotshekatsheko, taodišokanegelo le taodišomaikutlo.

1.3.2 Mokgwa wa go hlatholla

Go hlatholla go sepelelana gabotse le go hlaloša. Kgopolo ye e tšweletša gabotse ke Wales (1995:256) ge a re go hlatholla ke go tšweletša dipharologantšho le mešomo ya seo se hlalošwago ka botlalo gore se hlalošege gabotse, se be se kwešišege gabonolo. Serudu (1987:30) yena o hlaloša kgopolo ye ka go no re go hlatholla sengwalo go lebane le taetšo ya go se kwešiša. Wales (1995:256) le yena ge a bolela ka go hlatholla o re: *‘To*

interpret means understanding, understanding language of text, and understanding its meaning and theme(s).'

Se se hlaloša gore go hlatholla go amana le go kwešiša, e lego go kwešiša molaetša wa polelo ye e itšego, le go kwešiša tlhalošo le kgwekgwe yeo e lego ya ditaba.

Phala (1999:6) yena o akaretša dikgopolo tše ka go re go hlathola go amana le kgatelelo ya mešomo ya dipharologantšho tša selo seo se hlalošwago.

Go hlatholla le gona go bohlokwa nyakišišong ye ka gore go ya go hlathollwa ditaodišosengwalo tša Matlala go bona ge e le gore o na le bokgoni goba aowa.

1.4 BASEKASEKI BAO BA ŠETŠEGO BA NYAKIŠIŠITŠE MEDIRO YA MATLALA

Nyakišišo e lemoga gore ga go na monyakišiši yo a šetšego a sekasekile mediro ya ditaodišo tša Matlala ka botlalo mo nyakišišong ya Sepedi go fihlela nakong ya nyakišišo ye. Ba gona basekaseki ba Sepedi bao ba nyakišišitšego ka ditaodišo tša Sepedi, eupša e sego tšeo tša Matlala tša go kgoboketšwa pukung ya go bitšwa *Mengwalo (Essays) Puku II*. Banyakišiši bao ba tsinketše ditaodišo tša Mahapa (Groenewald, 1981 le 1983), Mojalefa, (1995) le Mohlala, (1994) le tša Mabitje (Groenewald, 1991).

Le ge Matlala a le yo bohlokwa bongwading bja ditaodišosengwalo tša Sepedi (go ngwala taodišosengwalo tša mathomo), fela go bonala banyakišiši ba sa lemoga bohlokwa bjoo. Ke ka fao nyakišišo ye e bonago go le bohlokwa go tšweletša mediro yeo ya bokgabo ya Matlala pepeneneng.

1.5 BOHLOKWA BJA NYAKIŠIŠO YE

Nyakišišo ye e holofetše go tšweletša bohlokwa bja Matlala ge a bapetšwa le bangwadi ba bangwe ba ditaodišosengwalo tša Sepedi. Tshekatsheko e tlo tšweletša bokgoni bja

Matlala ge e le mongwadi wa ditaodišosengwalo tša mathomo tša Sepedi. Ditaodišosengwalo di tlo hlopšha go ya ka mehutana ye mene ya tšona. Gomme go tlo lemogwa gore go fihlela bjale Matlala e sa le molaodiši yo mokaonekaone mo bongwading bja ditaodišosengwalo tša Sepedi ka gobane taodišosengwalo ye nngwe le ye nngwe e emela mohutana wa yona. Go fihlela bjale ke yena fela mo bangwading ba ditaodišosengwalo yo a kgonneggo go ngwala mohutangwalo wo ka bokgwari bjo bo makatšago. Taba yeo e yo šalwa morago ka botlalo.

1.6 TSHEPEDIŠO YA DITABA

Nyakišišo ye e yo arolwa ka dikgaolo tše nne. Dikgaolo tšeo di yo aroganywa ka tsela ye:

Kgaolo ya pele e hlokomela mathata ao a thakgotšego nyakišišo ye ao a lebanego le bokgoni bja Matlala bongwading bja ditaodišosengwalo tša Sepedi. Taba yeo e nyalelana le go tšweletša maikemišetšo ao a lebanego le tharollo ya mathata ao. Mathata ao a yo rarollwa go hlokometšwe mekgwa ye mebedi ya nyakišišo, e lego go hlaloša le go hlatholla sebopego sa ditaodišosengwalo tša Matlala.

Kgaolo ya bobedi yona e ya go nepiša tlhalošo ya taodišo bjalo ka mohutangwalo wo o rileng. Go iša pele go tla tsinkelwa le tlhalošo ya ditaodišosengwalo bjalo ka mohuta wa taodišo. Taodišosengwalo le yona e yo hlalošwa go lebeletšwe mehutana ye mene ya ditaodišosengwalo, e lego taodišotlhaloši, taodišotshekatsheko, taodišokanegelo le taodišomaikutlo.

Mo kgaolong ya boraro, sebopego sa ditaodišosengwalo tša Matlala se ya go ahlaahlwa go lebeletšwe thaetlele, matseno, mmele, thumo le mohutana wa taodišosengwalo.

Kgaolo ya bone yona e lebane le thulaganyo ya ditaodišosengwalo tša Matlala go akaretšwa diteng, thulaganyo le mongwalelo.

Kgaolo ya bohlano yona e tla lebana le thumo ya lengwalonyakišišo le. Ke go re kakaretšo ya dikgaolo tše nne tša nyakišišo ye.

2 KGAOLO YA BOBEDI

2.1 MATSENO

Kgaolo ye ya bobedi e nepiša tlhalošo ya taodišo bjalo ka mohutangwalo wo o rileng gore mmadi a kgone go kwešiša gore taodišo ke eng. Tlhalošo ye e ya go lebelela diteng, thulaganyo le mongwalelo wa taodišo. Go tla tsinkelwa le tlhalošo ya taodišosengwalo (*'informal essay'*) bjalo ka mohuta wo mogolo wa taodišo. Kgaolong ye go tla rungwa ka go hlaloša taodišosengwalo go lebeletšwe mehutana ye mene, e lego taodišotlhaloši, taodišotshekatsheko, taodišokanegelo le taodišomaikutlo.

Bjale go tla hlalošwa gore taodišo ke eng.

2.2 TAODIŠO KE ENG

Holman (1972:204) o hlaloša taodišo go re ke:

Moderately brief discussion of restricted topic. Because of the wide application of the term, no satisfactory definition can be arrived at; nor can a wholly acceptance classification of essay types be made.

Polelo ye ya Holman e hlaloša gore sererwa se be le magomo ka polelo ye kopana. Ge a tšwela pele o re tlhalošo ya taodišo ke ye e phatlaletšego gomme ke ka lebaka leo e hlolago mathata a go hlatholla seo taodišo e lego sona, go akaretšwa le tlhopho ya ditaodišo.

Go ka thwe, polelo ye e laetša o ka re ga se ye e tletšego goba e hlaloša ditaba ka botlalo ka gobane ge go ka ngwalwa kanegelo ye nngwe le ye nngwe ye kopana, le yona go ka no thwe ke taodišo. Ke ka moo Holman a bolelago gore go boima go hlaloša seo taodišo e lego sona. Serudu (1989:4) o leka go tloša kgakanego ye e ka bago gona malebana le tlhalošo ya taodišo ka go tšwetša taba yeo pele ka go re: Taodišo ke tlhamo ya

kanegelo/prosa yeo e ka bopšago ka mantšu a makgolo a se makae, mme go yona go ahlaahlwa taba thwii goba ka tharedi. Ke mohuta wa sengwalo woo o ka dirišwago mabakeng a go fapana.

Serudu o bontšha kelo ya bokopana bjo bo bolelwago ke Holman tlhalošong ya gagwe, ka go hlaloša gore e be bjo bokaakang, ke go re mantšu a mokgolo a se makae. Ge a iša pele o oketša taba yeo ka go re thulaganyo ya ditiragalo tša taodišo e se ke ya ba ye e raraganego kudu. Serudu o ruma polelo ye ya gagwe ka go re taodišo e ka dirišwa mererong ye e fapafapanego.

Maibelo le Sepota (1996:123) ba oketša polelo ya borateori ba ba ka godimo, mabapi le tlhalošo ya taodišo, ka go gatelela gore taodišo ke mokgwa wo mongwe wa go hlamula ka go ngwala ka hlogo ye e itšego ya ditaba ka boripana goba boteletšana bjo bo ka se fetšego mmadi pelo ge a bala. Go laetša gore mongwadi wa taodišo o swanetše go šomiša mantšu ka tsheketšo ye kgolo ge a ngwala sengwalo se. Go ra gore molaodiši ga a swanela go iketla kudu ka polelo, fela o swanetše go ikgethela ditaba tšeo a bonago e le tše bohlokwa, tšeo di lebanego le maikemišetšo a gagwe.

.

Lee (1912:1) o sepedišana le bona tsela ge a re taodišo e swanetše go ba ye kopana goba ya botelele bjo bo lekanetšego gomme e lebane le hlogo ye e itšego, mo e lego gore e fo kgemethwa dintlha tše di rilego fela. O tšwela pele go gatelela gore taodišo ga se sengwalo se se fetšago mmadi pelo ge a se bala.

Groenewald (1993:3) o tlaleletša dikgopolo tšeo ka go tlhatholla gore ditaba tšeo di amanago le taodišo di swanetše go ngwalwa ka tlhokomelo ye kgolo gore mmadi a gapeletšege go akanya se a se balago.

Tše dingwe tšeo Abrams (1985:59) a di tšweletšago mabapi le ge go ngwalwa taodišo ke (a) bokgoni polelong gore go hlohleletšwe mmadi go balela pele, (b) go fapana ga taodišo le dingwalo tša mohuta wa yona e lego triti (*'treatise'*) goba tesetheišene (*'dissertation'*) ka gobane ga e na le mokgwa wo o itšego wa go latelanya ditaba ka ge e sa ngwalelwe

legoro tsoko la batho, eupša e hlamelwa setšhaba ka kakaretšo (c) go ba le thulaganyo ye bonolo, le (d) tirišo ya dithekniki tšeo di lebanego le maatlakgogedi thulaganyong ya polelo. Tše ke tšona dintlha tše nne tše bohlokwa tšeo go ka thwego ke dipharologanyo tša taodišo. Ge a oketša diponagalo tšeo tša taodišo tša go betlwa ke Abrams, Cuddon (1998:286) o re:

A composition, usually in prose (Pope's Moral Essays in verse are an exception), which may be of only a few hundred words (like Locke's Essay Concerning Human Understanding) and which discusses, formally or informally, a topic or a variety of topics. It is one of the most flexible and adaptable of all literary forms.

Ge go lebeletšwe polelo ye ya Cuddon o ka re o hlaloša gore ditaodišo tša kgale e be e le tše telele ge di bapetšwa le ditaodišo tša mehleng yeno. Ke ka fao a bolelago ka botelele bja go lekana le bja puku. Ge a tšwela pele o hlatholla gore ditaodišo tšeo di arotšwe ka magoro a mabedi, e lego (a) taodišosengwalo (b) le taodišosemolao. O tiišetša kgopolo ya gore pharologantšho ye ya taodišo e lebane le bonolo le kamantšhego ya mongwadi. Malebana le dipharologantšho tšeo di ukangwago ke borateori ba go boletšwego ka bona, Fowler (1991:78) o tlaleletša dinyakwa tša taodišo ka pharologantšho ye nngwe gape ye e rego thulaganyo ya taodišo ga e na sebopego se se phethegilego.

Fowler o gatelela polelo ya gagwe ka go re taodišo e laolwa ke molaodiši ge a thelela ka leleme ka fao ga e na mokgwa wo o itšego wa go rungwa. O tiišetša gape gore taodišo ke poledišano magareng ga molaodiši le mmadi wa moeleletšwa ('*supposed reader*'), gomme molaodiši ka boyena a ka šomiša ngangego bjalo ka thekniki ya go tanya šedi ya mmadi gore a balele taodišo yeo pele.

Berger (1964:25) o gatelela le go tiišetša se se bolelwago ke Wilpert (1955:10-11) malebana le sebopego sa taodišo, ka go re taodišo ke sengwalo sa go hloka sebopego goba mokgwa wo o ikemetšego wo e ka tsebjago ka wona.

Mohlala (1994:15) o thekga dikgopolo tša borateori ba ka godimo ka go re taodišo e ka tšea sebopego goba mokgwa wo mongwe le wo mongwe go ya le ka moo ditaba di lebanego le maikemišetšo a mongwadi goba molaodiši ka gona.

Yelland (1983:62) o ruma dikgopolo tša borateori ba ba ka godimo ka go tšweletša pharologantšho ye nngwe gape ya taodišo, e lego mokgwa wa go e ngwala goba wa go e laodiša. Taba yeo e nepiša mongwalelo wa yona:

A literary term difficult to define because of its wide application, but broadly a prose composition characterized by brevity and some concern for style or manner of expression.

Yelland o hlaloša pharologantšho ye ka go e lebanya le bokopana bja taodišo le mokgwa wa go ngwala taodišo, e lego mongwalelo. Go ka akaretšwa ka gore thulaganyo le mongwalelo ke dipharologantšho tše dingwe gape tše bohlokwa tša taodišo.

Go ka rungwa ka go re taodišo ke sererwa se se kopana seo se lebanego le go ka dirišwa mabakeng a a fapafapanego. Ka lebaka la bokopana bja taodišo go swanatše go kgethwa mantšu ao a tlogo gatelela bokopana bjo. Ka go realo polelo ya taodišo e swanetše go rulaganywa ka go nepiša maatlakgogedi. Go gatelelwa gore taodišo e na le magoro a mabedi, e lego taodišosemolao le taodišosengwalo, mola taodišosengwalo le yona e na le magorwana a a fapafapanego. Nyakišišo e kgethile go hlaloša magorwana a mane fela a taodišosengwalo ka gobane Matlala o ngwadile ka ona.

Gape go gatelelwa gore sebopego sa taodišo ge e na le matlalo a mararo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo se tlo hlokomelwa go lebeletšwe basekaseki bao ba se hlalošago.

2.2.1 Diteng

Go ya ka Groenewald (1991:18) taodišo ge e sekasekwa go nepišwa gore:

Diteng di lebane le tša bophelo ka bophara, ke tše di sego tša rulaganywa ke mongwadi goba mmoledi. Di a latelana gomme tatelano yeo e laolwa ke melao ye motho a e tlwaetšego, ke tatelano yeo e kwagalago. Ka lebaka leo, nako e bohlokwa, ka gobane diteng di kgokagane, ke botee bja ditabataba.

Tlhalošo ya Groenewald e kwagala e sa nepiše diteng tša taodišo fela, e kwagala e akaretša diteng tša sengwalo se sengwe le se sengwe. Ka go realo Mohlala (1994:24) o re go bonala kgopolo ye ya diteng e bontšha e na le ditlhalošo tše di fapanego go ya ka bangwadi le banyakišiši ba bangwe. O tšwela pele go re le ge go le bjalo ye e lego tabataba ya mmakgonthe ke go re, diteng ke histori ya ditabataba le ka mokgwa wo di latelanago ka gona ge di na le tebanyo le sererwa. Sererwa ke tabakgolo yeo mongwadi a ratago go laodiša ka ga yona. Ke sona se se akaretšago diteng ka botlalo.

Sererwa seo se kgethwa ke mongwadi wa taodišo, a ba a beakanya le ka mokgwa wo a ratago go laodiša ditaba tše tša gagwe ka gona. Kgetho le peakanyo yeo, di lebane le go goketša mmadi gore a kgahlwe ke go bala taodišo yeo. Mohlala (1994:16) o gatelela taba yeo ka go re mongwadi wa taodišo o ngwala ka se bohlokwa seo a se lemogilego mabapi le selo, motho goba phoofolo.

Selwalekgwadi (1994:1) o gata ka mošito o tee le Mohlala ge a re mongwadi wa taodišo o ngwala ka se bohlokwa, e ka ba motho, phoofolo goba selo seo a se lemogago. Ka gona go ka thwe taodišo ke sengwalo seo se bolelago ka tša bokgabo, ke go re, e kopanya saense le bokgabo.

Hobsbaum (1983:97) o tšwetša pele taba ye ka go re tlhamo ya taodišo e akaretša go ripaganya tabakgolo ka dikarolwana tše di ka laodišegago gabonolo, tše di lebanego le

sephetho sa mongwadi ka ga seo a ratago go se laodiša. Ka mantšu a mangwe, taodišo ga e eme legatong la ditaba ka botlalo.

Mabapi le go kgetha ditaba tšeo mongwadi a ratago go ngwala ka tšona, Berger (1964:64) o re ga se la mathomo ge ditaba tša taodišo di bolelwa goba di ngwalwa. Ga di bolelwe la mathomo, mongwadi o šomiša tše di šetšego di le gona, gomme sa gagwe e no ba go di ngwalolla gore polelo yeo e be le sebopego se sefsa.

Groenewald (1993:3) o ruma ka go re diteng tša taodišo ke tša saense le boitemogelo ka gore di lebane le bokgonthe, therešo, goba nnete. Ka gona sebopego seo se sefsa se lebane le bokgoni le bohlale bja mongwadi.

Diteng tša taodišo di laolwa ke sererwa. Sererwa seo se kgethwa go ya ka bohlokwa bja ditiragalo tšeo di lebanego le bophelo le ge e le boitemogelo bja mongwadi bophelong.

2.2.2 Thulaganyo ya taodišo

Mohlala (1994:25) ge a hlaloša thulaganyo ya taodišo o re:

Thulaganyo ke letlalo la bobedi la tshekatsheko ya dingwalo. Le lebane le mokgwa woo mongwadi a o šomišago go rulaganya ditabataba tša gagwe, mme tšona ditabataba tšeo di lebane le moko wa ditaba.

Se se bontšha gore ditaba tšeo go ngwalwago ka tšona, di swanetše gore di lebane thwii le moko wa ditaba.

Ge a ruma taba ye ya thulaganyo ya taodišo Mohlala (1994:26) o re thulaganyo go ka thwe ke dikokwane tša go thea motse goba sengwalo sefe kapa sefe. Ke kgopolo ye bohlokwa yeo mongwadi a e šomišago go ngwala sengwalo sa gagwe.

Last (1985:6), Forrester (1992:3) le Zulu (1991:23) ba bolela ka dikarolo tše nne tša thulaganyo, e lego (a) thaetlele, (b) matseno, (c) mmele le (d) morumo/ mafelelo. Dikarolwana tše tša thulaganyo di ya go hlalošwa ka bokopana.

2.2.2.1. *Thaetlele*

Zulu (1991:15) o hlaloša gore thaetlele ya taodišo e ala ditaba molaleng goba pepeneneng gore di kwešišege. Ke go re, thaetlele e swanetše go amana le molaetša le diteng, e lego tšeo mongwadi a ngwalago ka tšona sengwalong. Last (1985:6) o re mantšwana ka moka ao a bopago thaetlele a swanetše go kgethwa ka šedi ye kgolo ka ge e le mantšuhlokwa.

2.2.2.2. *Matseno*

Groenewald (1993:18) o bolela ge matseno e le elemente ye bohokwa ya mathomo thulaganyong ya taodišo; ke moo mongwadi a tsebišago mmadi sererwa, a ba a hlaloša thulano ye e lego gona. Mohlala (1994:500) le Maphike (1978:79) ba lebanya matseno le maatlakgogedi. Ke go re, matseno a swanetše go tanya kgahlego ya mmadi, a mo gapeletša go balela pele.

2.2.2.3. *Mmele*

Maphike (1978:78) ge a hlaloša mmele wa taodišo o re ke moo dikgopolo tšela di tšweleditšwego matsenong, di thomago go tšwetšwa pele ka botlalo. Groenewald (1991:32) o ruma ka go re go bohlokwa gore mmele wa thulaganyo ya taodišo e tšwetšwe pele go godiša maatlakgogedi.

2.2.2.4. *Thumo*

Malebana le morumo goba mafelelo a taodišo Groenewald (1993:19), Mohlala (1994:53) le Maibelo le Sepota (1996:117) ba re morumo o lebane le mafelelo a ditaba. Ka tsela yeo go swanetše go kwagale gore ditaba di fedile.

Thulaganyo ya taodišo e arogantšwe ka dikarolo tše nne, e lego thaetlele, matseno, mmele le morumo goba mafelelo. Thaetlele e lebane le molaetša le diteng tšeo mongwadi a ngwalago ka tšona matsenong. Matseno ke moo mongwadi a tšweletšago sererwa le go bontšha thulano ye e lego gona go mmadi mo mmeleng wa taodišo. Mmele wona o nepiša tatelano le tšwetšopele ya dikgopolo go hlola phišegelo go fihla mafelelong a taodišo, mola mafelelo e le thumo ya ditaba.

2.2.3 Mongwalelo wa taodišo

Maibelo le Sepota (1996:116) ge ba hlaloša mongwalelo ba re ke :

...mokgwa woo ka wona mongwadi a re solelago tlhamulo ya gagwe. Ke go re re hlokomela le mongwalelo wa mongwadi, re era tšhomišo ya gagwe ya polelo yeo e nago le tlotlontšu ye e itšego, tšhomišo ya tshwantšhokgopolo, diema le dika, dikapolelo le mebolelwana ye mengwe, tlhamo ya mafoko le tirišo ya maswaodikga, tšhomišo ya motho wa pele goba wa boraro, bj.bj. Ka moka tšeo di bopa mongwalelo/setaele sa mongwadi.

Ba gatelela gore mongwalelo wa taodišo o lebane le tirišo ya polelo.

Selwalekgwadi (1994:1) le Mohlala (1994:20) ge ba gatelela tirišo ya polelo ya mongwalelo wa taodišo ba re e swanetše go ba ye kopana, ya go kwešišega, ya go kgahliša, ye e nonnego, le ya go tšweletša bokgabo.

Go ruma dikgopolo tše, Berger (1964:26) le Groenewald (1991:6) ba hlaloša gore mongwalelo wa taodišo o theilwe godimo ga khuduego ye e swanetšego go bonagatša tebelelo ya mongwadi ka yona. Ke ka fao mongwadi wa yona ka mehla ge a ngwala sengwalo sa mohuta wo, a sego a swanela go kgetha lehlakore tirišong ya polelo ka ge lehlakore leo le ka fefola khuduego yeo e lego kokwanekgolo ya mongwalelo.

Bjale go tla lekodišišwa gore taodišosengwalo ke eng.

2.3 TAODIŠOSENWALO KE ENG

Holman (1972:204) o re mohuta wo wa taodišosengwalo o akaretša dingwalo tše kopana, tše di lebanego le nnete ya ditaba. Maikemišetšo ke go bolela mmakgonthe a seo se bolelwago goba seo go ngwalwago mabapi le sona. Taodišosengwalo e akaretša le dingwalo tše di laolwago ke mabaka ao a itšego (*'periodical essays'*) le dingwalo tše di amanago le boyena bja mongwadi (*'personal essays'*).

Yelland (1983:62) ge a tlaleletša kgopolo ye ya Holman o re taodišosengwalo ke yeo go ka thwego ke yona taodišo ya nnete go ya ka lereo le la *'essai'*, ka gore e lebane le maitekelo a mongwadi thwii. Mongwadi o leka go tšweletša dikgopolo tša gagwe ka mokgwa wo a bonago go le maleba ka gona.

Go ya ka Fowler (1991:78) taodišosengwalo e dumelela mongwadi gore a elele ka dikgopolo tša gagwe a sa thibelwe ke selo. O re go tšwela pele, taodišosengwalo ga e swane le dingangišano, eupša e ka tšewa bjalo ka poledišano magareng ga molaodiši le mmadi. Se se šupa gore mongwadi wa taodišosengwalo o ngwala a eleletša mmadi, a le pele ga gagwe a mo theeditše ge a bolela.

Go tla akaretšwa taodišosengwalo ka go re ke yona e nepišago lereo la *'essai'* la go betlwa ke Montaigne. Taodišosengwalo e lebane le mongwadi ge a leka go tšweletša nnete ya dikgopolo tša gagwe, ke go re e amana le maikutlo le boitemogelo tša mongwadi. Ka go realo e dumelela mongwadi gore a elele ka dikgopolo tša gagwe a sa šitišwe ke selo. Ke ka fao mongwadi wa taodišosengwalo a ngwalago ka go nepiša mmadi ka go mo hlompha ge a laodiša, gomme o swanetše go leka ka maatla gore mmadi yoo a mo kwešiše a be a mo kgolwe. Taodišosengwalo e tiiša ditšhišinyo tše di rulagantšwego ka tsela ya saense go hlohla khuduego ya mmadi gore a tšwele pele go latišiša ditaba tše di laodišwago.

Abrams (1985:59) o tlaleletša ka go re taodišosengwalo e ngwalelwa babadi ka kakaretšo, e sego legoro le le itšego la babadi. O bolela le go re go na le mehutana ye e

fapafapanego ya taodišosengwalo. Bjale go yo hlokomelwa mehutana yeo, fela go tla hlalošwa ye mene fela, e lego (a) taodišotlhaloši, (b) taodišotshekatsheko, (c) taodišokanegelo le (d) taodišomaikutlo ka ge Matlala a ngwadile ka yona fela.

2.3.1 Taodišotlhaloši

Ge a hlaloša taodišotlhaloši, Alexander (1965:29) o gatelela gore mo mohutaneng wo wa taodišo ga go ditaba tšeo molaodiši a ngwalago ka tšona. Molaodiši o ikgethela kgopolo e tee ye kgolo gomme a ikepela ka yona, a tšama a šitlela ka mabaka le dikgopolwana mo le mola gore a kgone go tanya šedi ya mmadi. Mminele(1995:4) ge a šitlela ditaba tšeo o re mohutana wo wa taodišo o fela o e ba le mohlodi ge moithuti a ka ikgethela ka tlhokomelo moya wo a nyakago go e tsena ka wona. Se bohlokwa mohutaneng wo wa taodišosengwalo ke go re, ga e na ditiragalo tšeo di ka hlolago phego go mmadi. Bjale go tloga mo go yo hlokomelwa taodišotshekatsheko.

2.3.2 Taodišotshekatsheko

Alexander (1965:58) ge a hlaloša taodišotshekatsheko o re tabakgolo ke go ba le tsebo ye e nabilego go sekaseka sengwalo goba dingwalo tša mohuta wo o itšego. O re ge a tšwela pele, molaodiši le mmadi ba swanetše go ba le tsebo ya maleba mabapi le dingwalo tše di sekasekwago ka gobane mongwadi o ikgethela sengwalo seo a ratago go tšweletša dikgopolo tša gagwe go sona gomme a ngwala ka ga sona ka maitekelo a go ntšha sa mafahleng a gagwe.

2.3.3 Taodišokanegelo

Alexander (1965:22) ge a bolela ka taodišokanegelo o re molaodiši o swanetše go tseba le go kwešiša ditiragalo tšeo a di laodišago, gomme a tle a lemoge bohlokwa bja go di anega tiragalo ka tiragalo. Seo ke sona se gapeletšago mmadi, gore a šale ditaba tšeo morago. Scholes (1969:9) o thekga ditaba tšeo ka go re taodišosengwalo ya mohutana wo e laolwa ke kokwane e tee ye kgolo, e lego ditaba tšeo di anegwago. Ka gare ga kanegelo go na le baboledišwa bao ba tswalanego le ditiragalo. Se sengwe se bohlokwa ke go re

moanegi o šomiša phego ya go tanya šedi ya mmadi. Taodišwana ya mohuta wo e hlola maatlakgogedi.

Mminele (1995:5) o ruma ditaba tše ka go re:

Go anega mo go be bjalo ka ge mohlatswi wa diaparo a anega mašela a gagwe gore yo mongwe le yo mongwe a ikgotsofatše ka go a bona. Mmadi a ikhwetše a na le seswantšhokgopolo se se hlwekilego sa seo se anegwago.

Bjale ka ge Mminele a tswaletše dikgoro ka mantšu a ka godimo, gona nyakišišo e ya go itebanya le taodišomaikutlo.

2.3.4 Taodišomaikutlo

Scholes (1969:9) ge a bolela ka taodišomaikutlo o re: *‘In reading a meditative essay our attention must shift from structure to texture’*.

Mantšu a rateori yo a gatelela taba ya maikutlo kudu go feta ya sebopego. Molaodiši o beakanya ditaba tša gagwe gore di kgone go ama maikutlo a mmadi. Ge e le thulaganyo ya taodišomaikutlo, ga e nape e lebelelwa bjalo ka selo se bohlokwa mo tabeng ye. Ke ka fao a hlalošago gore šedi ya mmadi e swanetše go šutha go tšwa go sebopego e sekamele go maikutlo.

Scholes o tšwela pele gore mo go taodišosengwalo ya maikutlo go na le dikokwane tšeo di swanago le tša taodišokanegelo. Taodišomaikutlo e na le ditiragalo tšeo di golelago godimo go iša sehloeng go fihlela go khunollo ya lehuto. Go tšweletša seo mongwadi o kgetha mantšu ka bokgwari go tanya mmadi.

Peakanyo ya ditaba e swanetšwe go hlokomelwa gore dintlha tše kgolo di se ke tša tlišwa pele ga nako eupša di bewa mafelelong. Mongwadi o thoma ka ntlha ye e sego ye maatl

kudu gomme a latela ka yeo e e fetago ka maatla ka nepo ya go šoma ka maikutlo a mmadi.

2.4 KAKARETŠO

Taodišo ke tlhamo ya kanegelo ye kopana dingwalong tša sebjalebja, eupša tlholegong ya yona e be e le sengwalo se setelele. E hlamilwe ka ditaba tša saense le tša thuto go akaretšwa le tše di amanago le bophelo ka kakaretšo. Sebopego sa taodišo se na le matlalo a mararo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo. Diteng ke ditaba tše mongwadi wa taodišo a di hwetšago di le gona ge a thoma go ngwala taodišo. Tšona ditaba tše di hlaloša merero ye e fapanego ya bophelo go swana le setšo, sedumedi, saense, bjalobjalo. Thulaganyo ya taodišo yona e na le dikarolo tše nne, e lego thaetlele, matseno, mmele le morumo. Thaetlele e lebane le molaetša ebile e nepiša sererwa. Mo matsenong a taodišo mongwadi o tsebiša mmadi sererwa a ba a hlaloša thulano ye e lego gona. Mmele wa thulano ya taodišo o lebane le dikgopolo tše di tšweletšwago matsenong. Thumo yona e lebane le go akaretša ditaba tše go ngwadilwego ka ga tšona mo thulaganyong ka boripana.

Polelo ya mongwalelo wa taodišo e swanetše go ba ye kopana, ya go hlweka, ya go kwešišega, ya go kgahliša, ya go nona le ya go tšweletša bokgabo.

Go ka gatelelwa gore nyakišišo ye e kgethile go hlaloša mehuta ye mene ya taodišosengwalo, e lego taodišotlhaloši, taodišotshekatsheko, taodišokanegelo le taodišomaikutlo ka ge go nyakišišwa mehutana ya taodišosengwalo tša go ngwala ke Matlala.

3 KGAOLO YA BORARO

3.1 MATSENO

E.K.K. Matlala o ngwadile kgoboketšo ya taodišosengwalo ya go bitšwa *Mengwalo* (*Essays*) *Puku II* ya go gatišwa ka 1943. Mo kgoboketšong ye o rulagantše ditaodišo tše, nne, e lego ‘Lexae’, ‘Fsika-thsipi la Ramosweu’, ‘Tato ya monnyana ke lesoxana’ le ‘Sakeng la bophelo’. Matlala o rulagantše ditaodišosengwalo tše nne tseo ka go nepiša mohutana wo mongwe le wo mongwe le taodišo. Ka go dira bjalo, go ka thwe Matlala o na le bokgoni bjo bo rilego mo thulaganyong ya ditaodišosengwalo tša Sepedi. Ke ka fao go ka thwego Matlala o bontšha a na le bokgoni bjo bo tseneletšego bja ditaodišosengwalo tša Sepedi. Go tšweletša bokgoni bjo go yo latelwa lenaneo la tshekatsheko ya taodišosengwalo ka kakaretšo, e lego thaetlele, matseno, mmele, morumo le mohutana wa taodišosengwalo.

3.2 BOKGONI BJA MATLALA

3.2.1 Thaetlele ya taodišosengwalo

Thaetlele ya taodišosengwalo ke yona hlogo ya ditaba. Thaetlele ke yona ditaba tseo di tlogo hlamulwa, gomme e amana le sererwa, diteng le thulaganyo. Ka go realo thaetlele e ka lebana le molaetša goba ya nepiša sererwa. Lentšu goba mantšu ao a bopago thaetlele a swanetše go kgethwa ka tlhokomelo ye kgolo gore go se ke gwa ba le mathata ge go ngwalwa ka ga yona.

Go yo lekolwa ka fao Matlala a rulagantšego dithaetlele tša ditaodišosengwalo tša gagwe ka gona. Go tla thongwa ka taodišosengwalo ya ‘Lexae’.

3.2.1.1. *'Lexae'*

Taodišosengwalo ya mathomo ya Matlala, e lego 'Lexae' e rulagantšwe ka lentšu le tee fela e lego 'Lexae'. Go thaetlele ye ya 'Lexae' go utollwa ditaba tše di rerwago taodišongsengwalo ye, e lego bohlokwa bja legae la Mothomoso wa bogologolo. Ka go realo, go ka thwe thaetlele ya Matlala e lebane thwii le taodišosengwalo ya 'Lexae'.

3.2.1.2. *'Fsika-thsipi la Ramosweu'*

Ge go lebeletšwe taodišosengwalo ya 'Fsika-thsipi la Ramosweu', go lemogwa gore Matlala o tswalanya thaetlele ya taodišosengwalo ye le molaetša wa yona. Ka moo Madiba a rulagantšego thaetlele ye ya 'Fsika-thsipi la Ramosweu', ka yona o fapana le ka moo Matlala a e beakantšego ka gona ka gobane direrwa tše pedi tšeo bjale di a fapana. Matlala o rera ka kgatelelo le bodiidi bja Bathobaso tšeo di hlolwago ke Makgowa; mola ka 'Fsika-thsipi la Ramosweu' Madiba yena a rera ka bohlokwa bja tšhelete. Ka go realo mo go taodišosengwalo ye ya 'Fsika-thsipi la Ramosweu', Matlala o tšweletša molaetša wo o rego Bathobaso ba amogilwe legae goba naga ya bona ke Makgowa ka lebaka la tšhelete. Se se ra gore Bathobaso ba ikhweditše ba šomela tšhelete ka ge dinaga goba mafase a gabobona a tšerwe ke Makgowa. Bathobaso ba be ba itšhomela ka bobona gomme ba iphediša ka tšeo ba di tšweletšago dinageng tša gabobona gomme Makgowa a ba amoga dinaga tšeo gore ba gapeletšege go šomela tšhelete yeo e ba beilego ka tlase ga kgatelelo ye kgolo le bodiidi. Ka go realo, thaetlele ye ya 'Fsika-thsipi la Ramosweu' e emela kgatelelo godimo ga Bathobaso, go fapana le bohlokwa le mathata a tšhelete (Madiba).

3.2.1.3. *'Tato ya monnyana ke lesoxana'*

Ge go nepišwa ka ga bohlokwa bja thaetlele mo ditaodišongsengwalo, borateori ba gatelela gore mantšu ao a bopago thaetlele a swanetše go kgethwa ka šedi ye kgolo. Ke ka fao go gatelelwago gore hlogo ya taodišosengwalo e swanetše go kwagala gabotse gore e se hlakahlakantšhe mmadi wa yona. Matlala o tšwela pele go tšweletša taba ye ka

bokgwari go taodišosengwalo ye ya ‘Tato ya monnyana ke lesoxana’. Ge go lebelelwa thaetlele ye, go ka lemogwa gore e hlaloša tšhepedišo ya ditaba ka botlalo ge lesogana le nyala kgarebe. Ke go re go latwa ga kgarebe goba mosetsana ke lesogana ga gabolona.

3.2.1.4. ‘Sakeng la bophelo’

Ka thaetlele ye ‘Sakeng la bophelo’, Matlala o tšweletša bophelo bja motho mo lefaseng goba legaeng la bogologolo. Taba ye e sa nepiša gabotse seo se gatelelwago, ke go re mantšu ao a bopago thaetlele a swanetše go kgethwa ka tlhokomelo ye kgolo gore hlogo ya taodišosengwalo e kwagale gabotse. Godimo ga moo thaetlele e swanetše go tlemagana le lefoko la mathomo la matseno a taodišosengwalo yeo molaodiši a kgethilego go laodiša ka ga yona. Matlala mo ‘Sakeng la bophelo’ o tšweleditše ntlha ya phedišanommogo ka bokgwari ka gore o kgonne go nyalanya thaetlele le lefokwana la mathomo ka tsela ye:

Sakeng la bophelo babini ba bangatangata Mongwe le mongwe o tsena a e tšwa
Ka tšaxwe dila xa xo botse xa xo monate (letl.53).

Di sa tloga Matlala o nepiša thaetlele ya taodišosengwalo ye ka tsela ya poeletšo ya mantšu a ‘Sakeng la bophelo’ mo lefokwaneng la mathomo. Ka go realo o gapeletša mmadi gore a lemoge se a yago go laodiša ka ga sona. Tebanyo ya mohuta wo ya thaetlele le matseno di dira gore mmadi a lemoge kamano ya ditiragalo tše di lebanego le thaetlele ya taodišosengwalo. Ge ditaba di rulagantšwe ka tsela ye di bopa kgahlego le phišegelo ya mmadi ka ditiragalo tše di tlogo latela. Ka go realo, go ka thwe Matlala o dirišitše thekniki ya **nepišo**.

Thulaganyo ye bjalo ya kgetho ya tirišo ya mantšu a a lebanego le dithaetlele, ke thekniki ye Matlala a e dirišitšego go tšweletša katlego le bokgoni ditaodišongsengwalo tša gagwe. Se ke sona seo se dirago gore mmadi ge a bala dithaetlele tša ditaodišosengwalo tša Matlala a bone go na le kwešišo le katlego thulaganyong ya mohutangwalo wo.

3.2.2 Matseno a taodišosengwalo

Go ya ka fao basekaseki ba lemošitšego ka gona, ge go thongwa go laodišwa ditaba, matseno a bohlokwa kudu ka gobane ke fao mongwadi a tšweletšago ditiragalo tše a yago go ngwala ka tšona. Ditaba tše di tšweletšwago di hlalošwa ka mokgwa wa thulano. Karolwana ye ya mathomo ya taodišosengwalo go ka no thwe ke kalotaba. Matseno a maleba a swanetše go tšweletša thulano ya dikgopolo ka tatelano le kgokagano ya go tanya kgahlego ya mmadi gore a tšwele pele go bala taodišosengwalo yeo. Ka go realo go ka thwe matseno ke pulamadibogo taodišongsengwalo, gomme a swanetše go ba le maatlakgogedi. Mo matsenong mongwadi o swanetše go kgetha mantšu go hlola maatlakgogedi. Taba ye e bolela gore mo matsenong go hlalošwa seo se tlogo bolelwa.

Bjalo ka ge go gatelelwa gore matseno ke karolwana ye bohlokwa ya taodišosengwalo ya go thoma go laodiša ditaba, go tla lekolwa ka fao Matlala a dirišitšego matseno ditaodišongsengwalo tša gagwe.

3.2.2.1. *‘Lexae’*

Ge a tšweletša matseno a ditaba tša taodišosengwalo ye ya *‘Lexae’*, Matlala o no re :

Xare xa makhura ohle a Monngadi a a nontšhang nama le kxopolo ya motho, a a nômêlêlang kobong ya môya, a a e fang boswana xoba bohwinana bya nnete (ôna mmala ó e tšwang naô badimong babó yôna), ana ke eng se ka fetang lexae? Xa se xo (letl.8).

Mo matsenong a Matlala o bonala a tliša maatlakgogedi go mmadi ge a tliša goba a tšweletša karabo ya potšišoritorike ye e bego e swanetše go arabja ke mmadi, ka gobane yona karabo yeo e tliša dipotšišo go mmadi go nyaka go tseba gore ke ka lebaka la eng go se na seo se ka fetago legae. Ka go realo o tšweletša ditiragalo tše a yago go ngwala ka tšona. Tšona ditiragalo tše o di ngwala ka mokgwa wa go hlohla mmadi ka gore o tliša thulano. Thulano yeo e lebane le dilo tše botse le tše mpe tše di ka lebatšago motho legae

la gabo. Matlala o rarolla thulano ye ka go hlaloša ka go gatelela gore le ge Mosotho a ka gokwa ke mabose a lefase ka lebaka la gore a le kgole le gae, a ka se kgone go lebala mo a hlolegilego gona le tikologo ye a goletšego go yona.

3.2.2.2. *‘Fsika-thsipi la Ramosweu’*

Mo go taodišosengwalo ya ‘Fsika-thsipi la Ramosweu’, Matlala o tsena ka go re:

‘Reto sena se ngwadilwe ké Moréna M.J. Madiba, B.A., ó mongwe wa Bahlahlobi ba melotwana ya Polokwane. Mona mongwadi ó a lla ó letšwa ke batho ba kxerexetše mokxoši wa ‘Fsika-thsipi la Ramosweu’ mme “thak’a ‘thsoxana, ‘thak’a “nnyana le” bona “bo-rra-bana ba ó kxerexetše, Le mathari bana a lahlile” (letl.23).

Mo Matlala o šomišitše matseno a go ba le maatlakgogedi go leka go tanya šedi le kgahlego tša mmadi gore a rate go balela taodišosengwalo ye pele le pele. Ka fao mmadi o gapeletšega go rata go bala gore a tsebe ka go se kgotsofale ga Matlala mabapi le Bathobaso bao ba tlogelago magae ka lebaka la go nyaka tšhelete. Ka mantšu a mangwe Matlala o nyaka go tseba gore ke eng seo se dirago gore Bathobaso ba kgahlwe ke tšhelete go feta magae a bona. Godimo ga fao Matlala o šomišitše mantšu a go tanya mmadi bjalo ka ‘...batho ba kxerexetše’ le ‘...mathari bana a lahlile’ gore mmadi a bale taodišosengwalo ye ka phišegelo ye kgolo gore a kwešiše seo mongwadi a se bolelago.

3.2.2.3. *‘Tato ya monnyana ke lesoxana’*

Mo go taodišosengwalo ya ‘Tato ya monnyana ke lesoxana’, Matlala o thoma ka go re:

Xo sepetša ditaba ka mokwai* wó ó hlapileng, wó ó ikadileng, Ke taba ye e lekwang ke ditšhaba ka moka. Mekxwa yena ya xo ahlola, ya xo alafa, ya xo ruta sé le sé, ya go nyala mosadi, yé mengwe e tla bapéla e mengwe e tla aroxa ka mokxwa wó ó makatšang kudukudu (letl. 26).

Mo Matlala o leka go tšweletša ditiragalo tšeo a yago go bolela ka tšona, tšeo di tswalanego le taodišo ya gagwe. Ditiragalo tše Matlala o di tšweletša ka mokgwa wa thulano. Thulano ye e tlišwa ke phapano ya tshepedišo ya ditaba ditšhabeng, fao e lego gore mekgwa ye mengwe ya tshepedišo e a bapela mola ye mengwe e tla aroga kudukudu. Matsenong a, a ‘Tato ya monnyana ke lesoxana’, Matlala o kgonne go godiša maatlakgogedi go tanya šedi ya mmadi gore a ikhwetše a gapeletšega go tšwela pele go bala ka ge a nyaka go ba le tsebo yeo ya phapano ya ditšhaba goba merafe ge go sepetšwa ditaba gabotse.

3.2.2.4. ‘Sakeng la bophelo’

Taodišosengwalo ya Matlala ya mafelelo, e lego ‘Sakeng la bophelo’ mongwadi o bula dikgoro ka go no re, ge a tsebiša mmadi sererwa:

Sakeng la bophelô babini ba bangatangata Mongwê le mongwê o tsêna a etšwa Ka tšaxwe diala xa xo botse xa xo monate, Thotse tšaxwe di ya šupa di mabala; pelepele Matlaxong a’ maphaka a tšwa dibeng bya ’maxwe (letl.53).

Matlala o tsebiša mmadi ka seo se rerwago, e lego bophelo. O hlaloša gore bophelo ke bjo bothata kudu ka gore go na le tše botse le tše mpe ge a re:

...ga go botse ga go monate...

Ge a ama karolo ya matseno a taodišosengwalo a a lebanego le thulano o re:

...namane e nthso e phela ka nthso...(letl.53).

Mo Matlala o gatelela gore bophelo ke bjo bothata. O fa mohlala ka bodiidi ge a bolela ka ‘ntsho’ yeo e ka bago morogo, ka gore morogo go thwe ke ‘ntsho ya mathudi’. Tlhalošo ye bjalo e gatelela mathata a bophelo.

Go iša pele ge a tšweletša maatlakgogedi mo matsenong o re:

Kgatong ya bobedi ge ntše a phuthuloga Badimo ba mo otlala ba mo utlêla xodimo,
Ké mokailana a mapešwana, modišana A kwana le putšane, tšatši le thširimetša
Xa fele xo thimathimêxêla ka xae le kwana. Yaxwê, kwana e tsoma meetse a
motšêxa Yena, ka mpana tše tshêhla le mamilana, A tsoma boswa bya
molatša...(letl.53).

Mo setsopolwaneng se Matlala o bolela ka go gola ga ngwana; gomme tše di dira gore
mmadi a rate go tseba gore go yo direga eng ka mathata ao a tšwelelago mathomong. Ke
go re mmadi o rata go tseba gore tharollo ya mathata a bodiidi e yo fihlelelwa bjang.

Matseno ao Matlala a a dirišago mo ‘Sakeng la bophelo’, o a rulaganya ka mokgwa wa
sereto. Le ge sereto seo se bonagala o ka re ke se setelele, ke go re o ka re matseno a
taodišo ya gagwe ke a matelele, ga se fokotše maatlakgogedi ka gobane mmadi o
šūsumetšwa go rata go tseba tšeo di ya go go direga malebana le ‘Sakeng la bophelo’.

3.2.3 Mmele wa taodišosengwalo

Mo mmeleng wa taodišosengwalo, dikgopolo le ditiragalo tšela di tšweleditšwego
matsenong di phurrollwa ka botlalo. Mo karolong ye ditaba di swanetše go latelanywa ka
tlhokomelo le bokgwari bjo bogolo. Mongwadi o swanetše go latelanya ditaba go ya ka
maatla a tšona go fihla mafelelong ge a feleletša ka ya go di feta ka moka ka maatla. Ka
go realo mongwadi o tla be a godiša le go natefiša maatlakgogedi ale a thomilego ka ona
mathomong a taodišosengwalo. Mo karolwaneng ye mongwadi o tanya mmadi ka go mo
gogela sehloeng sa ditaba ka go šomiša tatelano ya ditaba.

Bjale go ya go tšwelwa pele go kgonthiša bokgoni bja Matlala malebana le mmele wa
taodišosengwalo. Go tla lekolwa taodišosengwalo ya ‘Lexae’.

3.2.3.1. *'Lexae'*

Mo taodišongsengwalo ya 'Lexae' Matlala o kgonne ka bokgwari go latelanya ditaba tša gagwe. Go bolelwa ka ditiragalo le bophelo le ditlwaello tša setšo tšeo di bonwago legaeng la dinagamagae. Tatelanyong ya gagwe ya ditaba, Matlala o ruta mmadi ka ga bohlokwa bja bophelo bja setšo sa Mopedi. Taba ye e bolela gore legae le a rerago ka lona mo go diteng, le fetoga lefelo (Bopedi) moo Mopedi a ikakolago ka merero ya setšo. Go ka thwe, moko wa ditaba wa taodišosengwalo ye o bolela bohlokwa bja lefelo leo Mopedi a phelago go lona. Ka go realo taodišosengwalo ye ya 'Lexae', go ka thwe e lebeletše tatelano ya ditaba ka tikologo ya legae ka bolona. Ke yona thutokgolo ye Matlala a ratago go e abelana le mmadi, ye e mo hlohleleditšego go ngwala taodišosengwalo ye ya 'Lexae'.

Bjale go yo lebelelwa taodišosengwalo ye e latelago ya go ngwalwa ke Matlala, e lego 'Fsika-Thsipi la Ramosweu'.

3.2.3.2. *'Fsika-Thsipi la Ramosweu'*

Taodišosengwalo ye le yona Matlala o kgonne go tšweletša bokgoni bja gagwe bja go tšweletša tatelano ya ditaba. Matlala o thoma ka go hlaloša sello sa Madiba mabapi le go nyaka tšhelete ga Bathobaso, bao ba gogilwego ke mokgoši wo o ba gogetšego metsetoropong go yo tsoma yona tšhelete. Matlala o tšwela pele go lemoša mmadi kgatelelo ya Makgowa go Bathobaso nakong ya mmušo wa kgethollo. Ka go realo Matlala o kgonne go šomiša ditiragalo go kgokaganya diteng tša setšo sa Bapedi, e lego bophelo bjo bo tswalantšwego ke melao ya mmušo wa kgethollo go hlola dinagamagae.

3.1.3.3. *'Tato ya monnyana ke lesoxana'*

Go tla tšwelwa pele go kgonthiša bokgoni bja Matlala malebana le mmele wa taodišosengwalo. Ditiragalo tša taodišosengwalo ya 'Tato ya monnyana ke lesoxana' di rulagantšwe ka tsela ye:

- Go kgopelwa sego sa meetse morago ga kganyogo ya go nyala.
- Go rongwa motseta goba motswadi wa lesogana ka boyena.
- Dikgomo tša mathomo di a tšwa.
- Go a galalwa.
- Dikgomo di a oketšwa.
- Morago go ntšhwa dikgomo tše dingwe gape.
- Go ntšhwa gape kgomo ya mphaka.
- Bakgonyana ba a hlabišwa.
- Bakgonyana ba rwala dinama ba tlogela leumo.
- Ngwetši e gorošwa bogadi.

Matlala o latelanya ditiragalo tše tša lenyalo go bopa sehloa. Sehloa seo se lebane le go gorošwa ga ngwetši. Ka go realo, go ka thwe Matlala o kgonne go thoma ka taba yeo e sego ye maatla kudu, e lego go loša kgarebe gomme a e latelanya le ditiragalo tše dingwe tša tshepidišo ya lenyalo, tseo di hlatlamanago gomme a feleletša ka tiragalo ye bohlokwa, e lego go aga motse goba lapa.

3.2.3.4. *'Sakeng la bophelo'*

Go taodišosengwalo ye ya mafelelo ya Matlala ya go bitšwa 'Sakeng la bophelo', go tla lemogwa gape katlego ya tatelano ya ditiragalo le dikgopolo go ya ka bohlokwa bja tšona. Ditiragalo tša gona di ka akaretšwa ka go re:

- Ngwana o a belegwa.
- O tsena šakeng la bophelo (motseng), ge a thoma go tšwa mahlalagading a tsenwa le ke malwetšana a bana gomme a alafiwa ka methušo ya setšo.

- O a gola o bile o bapala bjalo ka digotlane tše dingwe; a bina ‘matlampulele ke tla ja maraka’ gare ga dipula di ena.
- O tšwela pele o hlwa le diputšane go fihlela a thoma go diša dipudi go ya ka bophelo bja setšo.
- O išwa komeng gomme a thoma tša bophelo bja motho yo a godilego go fihla botšofading bja gagwe.

Ge taodišosengwalo ye e tsinkelwa gabotse go lemogwa gore e fa tlhalošo ya ditaba tša bophelo bja motho ka setšo. Ka fao go ka thwe thulaganyo ya taodišosengwalo ya Matlala e ithekgile godimo ga botebo bja tsebo ya gagwe ya go ngwala taodišosengwalo ye.

3.2.4 Morumo wa taodišosengwalo

Morumo le matseno di a nyalelana ka lebaka la gore matseno a bitša mafelelo goba mafelelo a bitša matseno. Taba ye e gatelela gore go swanetše go ba le kgokagano magareng ga kalotaba le tlemollahuto.

Ge go bolelwa ka botelele bja morumo wa taodišosengwalo, go ra gore bo swanetše bo lekane le botelele bja matseno a yona. Wona morumo woo wa taodišosengwalo, o swanetše o lebane le go akaretša ditaba tše di laodišitšwego mmeleng wa taodišosengwalo. Morumo o swanetše go tšweletša fela dintlha tše bohlokwa tseo go laodišitšwego ka tšona ka tsela ya thulaganyo ya maatlakgogedi.

Go tla lebelelwa ditaodišosengwalo tša Matlala mabapi le go rungwa ka tshwanelo.

3.2.4.1. ‘Lexae’

Ge go lebelelwa taodišosengwalo ye ya ‘Lexae’ go tla lemogwa ka fao Matlala a tswalanyago ditiragalo tša matseno le morumo ka gona ka tsela ya go lekalekanya

ditiragalo tša mo morumong le tša matsenong. Yena o ruma taodišosengwalo ye ya ‘Lexae’ ka go re:

Ao! Lexae, ‘huba sa mma, mohlodi wa lehloko, monwešetši a makgethe, Mohlabolli a moya, ‘mopi a bothakga, ‘moborata* a badimo, ana nka xo bapiša Le eng motse ditši a mafoko? Xa se go! (letl.22).

Ge go bapetšwa ditiragalo tša mafelelo le matseno a taodišosengwalo ye, go tla lemogwa tekanyo le tekatekanyo ya bonabo bja thumo le matseno. Ye ke yona elemente ye bohlokwa ya morumo wo mokaone wa taodišosengwalo. Matlala o šomišitše le thekniki ya sereto go ruma taodišosengwalo ye ya ‘Lexae’ ka mokgwa wa go tliša maatlakgogedi. Thulaganyong ya sereto se, Matlala o dirišitše elemente ye bohlokwa ya theto, e lego poledišo, ke go re mafelelong Matlala o swere magang le legae. Ka go realo, go ra gore Matlala o ngwadile ka ‘Lexae’ bjalo ka selo le bjalo ka motho.

3.2.4.2. *‘Fsika-Thsipi la Ramosweu’*

Ge go tsinkelwa thumo ya taodišosengwalo ye ya ‘Fsika-thsipi la Ramosweu’, Matlala o no re:

O, Modimo a badimo, o re llela Fase la xešo, re thuše O re hlakantšhe. Mosotho, Mothosa, Motsulu, Motšhakane HLAKANANG!- Hlakanang le ipope Kxopa le thswane le Thaba ya Moxoši Mantšubutšubu le phaêlê thokô. Tsebang Kopano ya dithšaba ke byona bogoši:-Moo, XA XO KXANG...(letl.25).

Tlemollahuto ya taodišosengwalo ye e nepagetše ka gobane e akaretša ditiragalo tše di tšweleditšwego mmeleng wa yona ka tshwanelo. Ka go realo Matlala o šomiša mokgwa wa go reta go tšweletša ditiragalo tša thumo. O ruma ka sereto se setelele kudu ka gobane a bone gore ditiragalo tša gona ke tše dintši kudu ka go realo o di akaretša ka sereto gore di lekalekanywe le matseno.

3.2.4.3. *‘Tato ya monnyana ke lesoxana’*

Ge a ruma taodišosengwalo ya go bitšwa ‘Tato ya monnyana ke lesoxana’, Matlala o no re:

Morêna romêla abi tša mahlahlaxa Le ‘xora sa xešo, di mathê di yê le naxa Di tsomê maxakabye a mekxwa, maxakabye A lehlôkô, di puputle le dikxalabye Di ntšhe manyedimane a Noka ya Letsitsi, Di tlang dirathana di kxaola tsitsi...(letl.51-52).

Ditaba tše tša morumo, Matlala o lemogile gore ke tše telele mo go taodišosengwalo ya ‘Tato ya monnyana ke lesoxana’, ke ka moo a bonego go le bohlokwa go di akaretša ka sereto gore e tle e be tše kopana gore di kgone go tlo kwana goba go nyalelana le matseno gore go tle go be tekatekano ya kalotaba le tlemollahuto.

3.2.4.4. *‘Sakeng la bophelo’*

Matlala o ruma taodišosengwalo ya ‘Sakeng la bophelo’ ka go šomiša thekniki ya sereto go wetša ditaba ka go re:

Tša bophelô di hunaxaneng ka šika La bana ba Thaba ya Badimo, Thaba Ya Moxoši-Xompa, a hlase ya seetša Sa lena e raxe serame le sefokabolea ‘Hubeng sa mathswele a tswalwang Xohle go nailê mekxoro ya tsebo! E ka xo ya xo ile Pheko ya Matlala e ka phyatla tšae la bodidi, Ya neša pula xodimo xa bobididi Bya kxopolô, mme xohle xa biloxa boididi Bya thsoxana le ‘nyana e tletšeng botsiriri Bya lebôxô le makxêthê a ditsêlê, thuri Ya lefifi le boatla di tšewe ké phiri! (letl.60).

Taodišosengwalo ye Matlala o e thomile ka sereto a ba a e fetša ka sereto. Le ge direkto tše di sa lekane ka botelele go na le tekatekano ka gore o thoma ka sereto ebile o ruma ka

sereto. Se se bontšha gore Matlala o šomiša thekniki ya sereto go tswalanya matseno a gagwe le thumo, e lego elemente ye bohlokwa ya ditaodišosengwalo.

3.2.5 Mohutana wa taodišosengwalo

Go ya ka tlhopho ya ditaodišo tša Seisimane, mehutana ya taodišosengwalo ke ye lesome. Tšona ke taodišopaka, taodišoboitaodišo, taodišotlhaloši, taodišokanegelo, taodišokgopodišišo, taodišotlhalošokgopodišišo, taodišoboikgopodišišo, taodišotšhušumetšo, taodišomaikutlo le taodišokgopolo. Tlhopho ye ya ditaodišosengwalo tša Seisimane ke maemo ao taodišosengwalo tše dingwe di ka lekanywago ka ona ka ge e le yona e swerego dinyakwa tše bohlokwa tša taodišosengwalo.

Tlhopho ye ya taodišosengwalo e laolwa ke dielemente tša go swana le go anega, go hlaloša, go sekaseka dikgopolo, go hlaloša dikgopolo, go gopodišiša, go šušumetša, go hlohla maikutlo, bjaloobjalo. Elemente ye nngwe le ye nngwe e laola mohutana wa taodišosengwalo go ya ka kgetho ya mongwadi. Se se ra go re pele ga ge mongwadi a ka ngwala taodišo o lebanwe ke kgetho ye e itšego ya dielemente go ya le ka maikemišetšo a gagwe mabapi le mohutana wa taodišosengwalo ye a ratago go ngwala ka yona. Gore mohutana wo a ngwalago ka wona o atlege, mongwadi o swanetše go hlokomela ka maatla elemente yeo a e kgethilego.

Ge go hlokometšwe tlhopho ye ya Seisimane go lemogwa gore Matlala o ngwadile mehutana ye mene fela ya ditaodišosengwalo fao taodišosengwalo ye nngwe le ye nngwe e emelago mohutana wo o rilego. Tšona ke taodišotlhaloši ('Lexae'), taodišotshekatsheko ('Fsika-thsipi la Ramosweu'), taodišokanegelo ('Tato ya monnyana ke lesoxana') le taodišomaikutlo ('Sakeng la bophelo').

Go tšwela pele go ya go lekolwa ge e ba Matlala o atlegile ge a hlopha ditaodišosengwalo tša Sepedi go ya ka tlhopho ya ditaodišosengwalo tša Seisimane. Go yo hlalošwa

ditaodišo ka moka tša Matlala go ya ka mohutana wa tšona bjalo ka ge Matlala a ngwadile ditaodišo tše nne tšeo di nepišago mehutana ye mene.

Bjale go ya go thongwa ka taodišotlhaloši.

3.2.5.1 Taodišotlhaloši

Mo teoring ya mehutana ya ditaodišosengwalo ya taodišotlhaloši go gatelelwa gore go swanetše go hlokomelwa dintlha tše di latelago:

- Molaodiši o ikgethela kgopolo e tee ye kgolo gomme a laodiša ka yona.
- Molaodiši o kgetha se a bonago se ka Tanya kgahlego ya mmadi.
- Taodišo e laodiša ditaba tša nnete fela di ka tšame di nokwa ka letswai go dinatetiša.
- Taodišo e tšea sebopego sa go ba le matseno, tšwetšopele ya ditaba le thumo.
- Taodišo ga e na ditiragalo tše di ka hlolago phego go mmadi.

Bjale go ya go hlokomelwa ka fao Matlala a latetšego bohlokwa bja thulaganyo ya taodišotlhaloši go ya ka fao go letetšwego ka gona ge a rulaganya taodišosengwalo ya 'Lexae'.

- **'Lexae'**

Mo mohutaneng wa taodišosengwalo ya 'Lexae' go lemogwa gore Matlala o atlegile ka gobane o kgonne go hlaloša dikgopolo mabapi le hlogo ye e kgethilwego. Matlala o hlaloša kgopolo e tee mabapi le 'Lexae'. O re ke 'lexae labo motho lethebe-phaswa'. Taodišongsengwalo ye Matlala o kgonne go tliša bonnete bja gore le ge Mothomoso a ka gokwa ke menate ya lefase ka lebaka la go ba kgole le gae, fela a ka se lebale mo a tswaletšego le tikologo yeo a goletšego go yona. Matlala o atlegile go hlola kgahlego go mmadi gore a balele pele le pele ge a tšweletša karabo ya potšišoretoriki ye e bego e swanetše go arabja ke mmadi. Karabo yeo e tšweletša thulaganyo ya ditiragalo tše mo matsenong di hlohlago mmadi ka gore di tliša thulano.

Taodišosengwalo ye ya 'Lexae' e na le matseno a mabotse ao a alago ditaba tša 'lexae.' Ke go re ka mo gae ga go kgonege gore motho a go lebale. Ditaba di tšwetšwa pele gabotse ka ge mmadi a rata go tseba lebaka leo le dirago gore Mothomoso a se ke a lebala legae la gagwe. Matlala o ruma taodišo ye ka go šomiša thekniki ya **sereto**, e lego elemente ye bohlokwa ya theto, e lego poledišo. Mafelelong Matlala o swara magang le mmoledišwa e lego 'lexae'. Taodišosengwalo ye ga e na le phego ka ge ditaba di no hlalošwa. Bjale go tla lebelelwa taodišotshekatsheko.

3.2.5.2. *Taodišotshekatsheko*

Mo mohuteng wo wa taodišosengwalo, borateori ba gatelela gore go elwe hloko dikgopolo tše di latelago:

- Go nyakega tsebo ye e nabilego ya go sekaseka sengwalo.
- Molaodiši le mmadi ba swanetše go ba le tsebo ya maleba mabapi le dingwalo tše di sekasekwago.
- E na le dikarolwana tše tharo, e lego babadi, nepo le polelo.
- Babadi ba na le tsebo ka seo mongwadi a ngwalago ka sona.
- Mongwadi o naganne ka ga mehuta ye e fapafapanego ka ga dingwalo ka go bontšha kamano, phapantšho goba bobedi bja tšona magareng ga dingwalo tše di fapafapanego.
- Mongwadi o bapetša lefase la dingwalo le bophelo bja nnete.
- Polelo ye e amogelago go babadi ka bophara.

Ka boripana go ya go hlokomelwa bohlokwa bja thulaganyo ya mohuta wo wa taodišosemolao go ya ka fao Matlala a e beakantšego ka gona ge a ngwala taodišosengwalo ya 'Fsika-thsipi la Ramosweu'.

- **'Fsika-thsipi la Ramosweu'**

Mo go taodišosengwalo ye ya 'Fsika-thsipi la Ramosweu', Matlala o sekaseka sereto sa go ngwalwa ke Madiba ka dikgopolo le tsinkelo ye e tebilego, gape ye e kgodišago go

bontšha tsebo ye e nabilego ya gagwe. Mmadi le Matlala (molaodiši) ba kgona go bona le go kwešiša bommakgonthe a seo se tšweletšwago, e lego go amogwa ga naga ga Mothomoso ke mmušo wa kgatelelo. Babadi ba sengwalo sa mohuta wo le bona ba na le tsebo ya seo Matlala a ngwalago ka sona ka ge le bona, go ka thwe, ba a tseba goba mohlomongwe le bona ba kile ba sekaseka sereto seo sa Madiba. Matlala o kgonne go tšweletša ntlha ye bohlokwa ya tshekatsheko fao a hlagišago maikutlo mabapi le se Madiba a ngwadilego ka sona. Matlala ge a ntšha maikutlo a a gagwe, o šomiša polelo ya tshekatsheko, ye e sego ya mehleng ka gore e na le melao goba tshepedišo ye e rilego.

Tshekatshekong ya gagwe Matlala o bontšha gape gore matsatšing a bolehono tšhelete ke yona ye bohlokwa kudu. Se se bonagala ge Makgowa a kgonne go amoga Basotho dinaga tša gabobona gomme a ba jabetša ka tšhelete. Lehono bophelo bja nnete ke ge motho a na le tšhelete e bile a dula Sekgoweng. Ka go realo Matlala o kgonne go ntšha kgopolo ye gabotse ge a bapetša lefase la dingwalo le bophelo bja nnete.

Go tla latela taodišosengwalo ya mohuta wa taodišokanegelo.

3.2.5.3. *Taodišokanegelo*

Mo go teori ya mohuta wa taodišosengwalo, taodišokanegelo e swanetše go lekolwa go hlokometše dikgopolwana tše di latelago:

- Temana ya mathomo ya taodišo e kgatha tema ye bohlokwa.
- Molaodiši o swanetše go tseba le go kwešiša ditiragalo tše a laodišago ka tšona.
- Molaodiši o swanetše go lemoga bohlokwa bja go anega ditiragalo ka tatelano go ya ka bohlokwa bja tšona.
- Thulaganyo ya ditiragalo e swanetše go ba le maatlakgogedi.
- Go swanetše go ba le baboledišwa bao ba tswalanago le ditiragalo.
- Molaodiši o swanetše go šomiša phego go hlohla šedi ya mmadi.
- Tiragalo ya sehloa e swanetše go bewa mafelelong a taodišo.

Go tla hlokomelwa gape ka fao E.K.K. Matlala a lebeletšego le go latela bohlokwa bja thulaganyo ya taodišokanegelo go ya ka fao go letetšwego ka gona ge a beakanya taodišosengwalo ya ‘Tato ya monnyana ke lesoxana’.

- **‘Tato ya monnyana ke lesoxana’**

Mo go taodišokanegelo ye ya ‘Tato ya monnyana ke lesoxana’ temana ya mathomo e hlalošwa ebile e ala ditaba tšeo go tlogo hlamula ka tšona gabotse, tshepedišo ya ditaba ge go latwa goba go nyalwa mosadi, Matlala o kgonne go tšweletša tshepedišo ye botse ya ditaba tša setšo ge go nyalwa. O di hlaloša ka bokgwari bjo bogolo go bontšha tsebo le kwešišo ya makgonthe. Taba ye ya go hlaloša tshepedišo ya ditaba ge go nyalwa e tšwelela gabotse ge Matlala a latelanya ditaba tšeo. O thoma ge ba bolesogana ba kgopela sego sa meetse go fihlela ge mosadi yo a nyetšwego a lokollwa a eya bogadi. Thulaganyong ya ditiragalo tše ka moka Matlala o fela a tliša thulano go tliša maatlagogedi go mmadi gore a balele pele le pele. Se se tlišwa ke phego ye e bago gona ge go hlalošwa ditiragalo tšeo fao mmadi a felago a rata go tseba gore na go tlo latela efe ka morago ga ye nngwe. Tiragalo ya ge mosadi a išwa bogadi ke ya sehloa, ye e gapeletšago mmadi go fihla go yona, go tseba gore ka morago ga tatelano yeo ya ditaba tša ge go nyala, go felela kae. Se se bontšha gore Matlala o kgonne go anega ditaba tša taodišosengwalo ye ka bokgwari.

Bjale go tla lekolwa taodišomaikutlo, e lego taodišosengwalo ya mafelelo ya Matlala.

3.2.5.4. Taodišomaikutlo

Mohutaneng wa taodišosengwalo ya taodišomaikutlo go gatelelwa gore go swanetše go lebelelwa le go lekolwa dintlha tše di latelago:

- Taodišo e lebane le maikutlo go feta sebopego.
- Ditaba di amana le maikutlo a mmadi.
- Dikokwane tša taodišomaikutlo di swana le tša taodišokanegelo.

Bjale go tla hlokomelwa ka fao Matlala a lemogago bohlokwa bjo bja thulaganyo ya taodišomaikutlo go ya ka fao go latetšwego ka gona ge a rulaganya taodišosengwalo ya ‘Sakeng la bophelo’.

- **‘Sakeng la bophelo’**

Mo mohutaneng wo wa taodišosengwalo, Matlala o kgonne go rulaganya ditaba le ditiragalo tša yona go di lebanya le maikutlo. Ditiragalo tša ‘Sakeng la bophelo’ di lebane le manyami bophelong. Matlala o atlegile go tšweletša taba yeo gabotse temaneng ya mathomo ge a bolela gore šakeng la bophelo ga go botse ebile ga go monate. Se se ama maikutlo a mmadi kudu ebile se hlola maatlakgogedi gore mmadi a balele pele le pele go latela ditaba tšeo. Maikutlo ao Matlala a a tšweletšago fa, bjalo ka ge go boletšwe ka godimo, ga se a lethabo bophelong. Go ka thwe ke dipšhišamare tšeo go kopanwago le tšona bophelong go tloga letšatšing leo motho a belegwago ka lona go fihlela ge a godile a tšofetše, mohlomongwe go fihlela ge a tlogela lefase le. Matlala o tšweletša taba ye ya bophelo bja motho ka thulano: bophelo bo bose ebile bo a baba. Go bontšha kwešišo yeo o anega ditaba tše ka go di lateleganya go ya ka tatelano ya bophelo: go tswalwa, go gola, go tšofala le go hwa. Le ge mmadi a lemoga tatelano yeo ya ditiragalo tša bophelo, Matlala o bopa kgogedi ka go dira gore mmadi a rate go tseba gore bjalo ka motho wa nama o yo hwa bjang, bjalo ka ge batho ba sa hlokofale ka go swana.

3.3 KAKARETŠO

Nyakišišo e fatolotše gore Matlala o na le bokgoni bjo bo rilego mo thulaganyong ya ditaodišosengwalo tša Sepedi. Bokgoni bjo bja gagwe bo tšwelela gabotse ge go sekasekwa ditaodišosengwalo tše a di ngwadilego ka gobane o di rulaganya go ya ka lenaneo la thaetlele, matseno, mmele, morumo le mohutana wa taodišosengwalo leo le amogelwago bjalo ka lenaneo le lekaone la tshekatshekoya ditaodišosengwalo.

Lenaneo le la tshekatsheko ya ditaodišosengwalo ke sefo ya go sefa ditaodišosengwalo. Ke ka fao go lemogilwego gore Matlala o kgonne go tšweletša bokgoni bja gagwe

ditaodišosengwalong tše nne, e lego ‘Lexae’, ‘Fsika-thsipi la Ramosweu’, ‘Tato ya monnyana ke lesoxana’, le ‘Sakeng la bophelo’, tše di emelago mehutana ye mene ye e fapanego ya ditaodišosengwalo. Taodišosengwalo ye nngwe le ye nngwe e lekotšwe go lebeletšwe thaetlele ya yona, matseno, mmele, le morumo.

Mehutana ya ditaodišosengwalo ye lesometee go ya ka tlhopo ya ditaodišo tša Seisimane, ke taodišopaka, taodišoboitaodišo, taodišotlhaloši, taodišokanegelo, taodišokgopodišišo, taodišotlhalošokgopodišišo, taodišoboikgopodišišo, taodišotšhutšhumetšo, taodišomaikutlo, taodišotshekatsheko le taodišokgopolo. Tlhopho ye ya taodišosengwalo ya Seisimane ke maemo ao taodišosengwalo tše dingwe di ka lekanywago ka ona ka ge e le yona e swerego di nyakwa tše bohlokwa tša taodišosengwalo.

Ge go lebeletšwe tlhopho ye ya Seisimane go lemogwa gore Matlala o ngwadile mehutana ye mene fela ya ditaodišosengwalo fao taodišosengwalo ye nngwe le ye nngwe e emelago mohutana wo o rilego. Tšona ke taodišotlhaloši (‘Lexae’), taodišotshekatsheko (‘Fsika-thsipi la Ramosweu’), taodišokanegelo (‘Tato ya monnyana ke lesoxana’) le taodišomaikutlo (‘Sakeng la bophelo’).

Go tšwela pele nyakišišo e lekotše katlego ya Matlala ge a hlopha ditaodišosengwalo tša Sepedi go ya ka tlhopho ya ditaodišosengwalo tša Seisimane. Go hlalošitšwe ditaodišosengwalo tša Matlala ka moka go ya ka mohutana wa tšona bjalo ka ge a ngwadile ditaodišo tše nne tše di nepišago mehutana ye mene.

4 KGAOLO YA BONE

4.1 THULAGANYO YA DITAODIŠO TŠA MATLALA

4.2 MATSENO

Thulaganyo ya ditaodišo tša Matlala e yo lekolwa go šeditšwe lenaneo le:

- Diteng tša taodišosengwalo.
- Thulaganyo ya taodišosengwalo.
- Mongwalelo wa taodišosengwalo.

Dintlha tše tša thulaganyo ya taodišosengwalo bjale di yo lebelelwa ka e tee ka e tee ditaodišosengwalo tša Matlala. Go tla ahlaahlwa diteng tša ditaodišosengwalo tša Matlala ka bonne bja tšona, gomme gwa latela ka thulaganyo le mongwalelo.

Bjale go tla thongwa ka diteng tša ditaodišosengwalo tša Matlala.

4.3 DITENG TŠA DITAODIŠOSENWALO

Go hlalošitšwe gore borateori (boGroenewald,1993)ba bolela gore ge go hlokomelwa diteng tša taodišosengwalo, go swanetše go hlokomelwa:

- Sererwa goba tabakgolo ya taodišosengwalo.
- Ditaba tše e lego kgale di le gona di lebanego le bophelo.
- Ke tša saense le boitemogelo.
- Di lebane le bokgonthe, therešo goba nnete.

Bjale go ya go hlokomelwa diteng tša ditaodišosengwalo tša Matlala ka moka ga tšona go hlokometšwe dintlha tšeo tša ka godimo. Go tla thongwa ka ya mathomo, e lego 'Lexae'.

4.3.1 ‘Lexae’

Mo taodišongsengwalo ya ‘Lexae’ Matlala o laodiša bohlokwa bja bogologolo ‘lexae labo motho le thebe-phaswa’. Taba ye e hlaloša gore Matlala o hlaloša ditiragalo tša nnete tše di phethegago dinagamagaeng. Ditaba tše tša ‘Lexae’ ke kgale di le gona ka ge motho a thoma go ba le legae ge a belegwa gomme sona seo sa gore a be le legae se lebane le bophelo. Ka go realo tabakgolo ya taodišosengwalo ye ya ‘Lexae’ ke go bontšha bohlokwa bja legae.

4.3.2 ‘Fsika-thsipi la Ramosweu’

Sererwa sa taodišo ye ya ‘Fsika-thsipi la Ramosweu’ se hlamula ka ditiragalo tša sebjalebjaale moo batho ba kgeregetšeng Makgoweng ka lebaka la go yo nyaka tšhelete. Matlala o gatelela gape ditaba tšeo e lego kgale di le gona ebile di lebanego le bophelo, e lego tša ge Bathobašweu ba hlotše kgakanego le tlhakatlhakano ka go amoga Bathobaso lefase la gabobona.

4.3.3 ‘Tato ya monnyana ke lesoxana’

Tabakgolo ya taodišosengwalo ye e rulagantšwe ka tsela ya go anega le go reta. Ditiragalo tša ‘Tato ya monnyana ke lesoxana’ di theilwe godimo ga ditiragalo tša kgale le gona tše bohlokwa tša mabapi le tshepedišo ya lenyalo la setšo. Ke histori ya ditabataba yeo e lebanego le nnete ya seo se diregago lenyalong la setšo ka tatelano ya ditiragalo, e lego go kgopela sego sa meetse ke batswadi ba lesogana, batswadi ba kgarebe ba a dumela, go gapa dikgomo tša go yo nyala, batswadi ba kgarebe ba a galala, dikgomo tša oketšwa, batswadi ba kgarebe ba a di amogela ba be ba kgopela tše pedi gape, ba kgopela gape le ya go bipediša le ya go hlatšiša mphaka. Mafelelo bakgonyana ba tla gapa le kgomo ya go timadibešo ya go lokolla ngwetši go ya bogadi.

4.3.4 ‘Sakeng la bophelo’

Sererwa goba tabakgolo ya ‘Sakeng la bophelo’ e lebane le bophelo bja motho ka kakaretšo go tloga bjaneng go fihla botšofading. E tšweletša ditaba tša therešo ka mokgwa wa histori ya motho ge a belegwa ebile a gola ka go akaretšwa ka go re: Ngwana o a belegwa bophelong, a lwalalwala bjalo ka bana ka moka, a gola a ithalokela bjalo ka bohle, ya ba modišana wa dipudi go fihlela ge a išwa komeng a eba monnatia ebile a tšofala.

Go ka akaretšwa ka go re Matlala o laodiša ka ditiragalo tša diteng tša bogologolo ge a ngwala ditaodišo tša gagwe. Ditaba tše tša histori o di laodiša ka bokgwari.

4.4 THULAGANYO YA TAODIŠOSENWALO

Ge go hlokomelwa thulaganyo ya ditaodišosengwalo tša Matlala, go yo šalwa morago lenaneo la thulaganyo go ya ka fao e hlalošwago ke teori ya taodišosengwalo ka gona, e lego thaetlele, matseno, mmele le morumo. Dikarolwana tše tše nne tša go bopa taodišosengwalo di yo hlalošwa ka boripana ka ge di šetše di hlalošitšwe ka botlalo ge go be go bolelwa ka bokgoni bja Matlala bja go ngwala mohutangwalo wo.

Go ya go lebelelwa ka fao Matlala a dirišago ditiragalo tša thulaganyo ka gona ge a rulaganya ditaodišosengwalo tša gagwe. Go tla thongwa gape ka taodišosengwalo ya ‘Lexae’ ka go latela:

- Thaetlele
- Matseno
- Mmele
- Morumo

4.4.1 ‘Lexae’

4.4.1.1. *Thaetlele*

Mabapi le thaetlele ya taodišosengwalo ye, Matlala o kgonne go rulaganya leina le la taodišo ye ka lentšu le tee, ge a re ‘Lexae’. Ka go le lengwe Matlala o kgonne gape go tšweletša molaetša wa gagwe gabotse ge a nyalanya thaetlele ye le ditiragalo tša diteng tša taodišosengwalo ye, go tšweletša bohlokwa bja legae bophelong bja Mothomoso wa bogologolo. Taba ye e gatelela gore ‘Lexae’ bjalo ka thaetlele, e emela bophelo bja bogologolo ka kakaretšo.

4.4.1.2. *Matseno*

Matlala o gatelela gore le ge Mosotho a ka gokwa ke menate ya lefase ka lebaka la go ba kgole le gae, a ka se kgone go lebala mo a tswaletšwego le tikologo ye a goletšego go yona. Matlala o tšweletša ditiragalo tšeo a yago go ngwala ka tšona mo matsenong ka mokgwa wa go hlohla mmadi ka gore o tliša thulano. Yona thulano yeo e lebane le dilo tše botse le tše mpe tše di ka lebatšago batho magae a bona ge ba gokwa ke menate ya lefase.

4.4.1.3. *Mmele*

Ge go hlokometšwe mmele wa taodišosengwalo ye gabotse, go tla lemogwa gore Matlala o diriša thekniki ya **molaodiši** go tšweletša ditiragalo tša ‘Lexae’. Taodišosengwalo ye ya ‘Lexae’ e theilwe godimo ga ditaba tše di diregago legaeng la setšo. Matlala o ruta mmadi wa ‘Lexae’ ka ga bohlokwa bja bophelo bja setšo sa Mopedi. Ka go realo go ka no thwe, moko wa ditaba taodišongsengwalo ye o bolela bohlokwa bja lefelo le Mopedi a phelago go lona. Matlala o gatelela taba ye ge a re ‘Lexae labô motho le thêbê-phaswa’. Kgopolo ye e tlemaganya motho le legae la gabo mo a belegetšwego, a be a golela gona.

4.4.1.4. *Morumo*

Mo morumong wa taodišosengwalo ye Matlala o kgonne go akaretša seo e lego tabataba se laodišitšwego mmeleng wa taodišosengwalo ye ka sereto. Thulaganyong ya sereto se Matlala o dirišitše elemente ye bohlokwa ya theto, e lego poledišo. Ke go re mo mafelelong mmoledi e lego molaodiši (Matlala) o swere magang le mmoledišwa (legae). Ka go realo Matlala o ngwala ka 'Lexae' ebile o bolela le legae. Ke legae bjalo ka selo le legae bjalo ka motho.

4.4.2 'Fsika-thsipi la Ramosweu'

4.4.2.1. *Thaetlele*

Taodišosengwalo ye e theilwe godimo ga thaetlele ya mathomo e lego 'Lexae'. Thaetlele ye ya 'Fsika-thsipi la Ramosweu e rulagantšwe ka tsela ya sekafoko. Ka thaetlele ye ya 'Fsika-thsipi la Ramosweu' Matlala o tšweletša molaetša wo o rego Makgowa a amogile Bathobaso dinaga tša gabobona ka lebaka la tšhelete.

4.4.2.2. *Matseno*

Mo matsenong a 'Fsika-thsipi la Ramosweu', Matlala o tšweletša gabotse molaetša wa gagwe wa ge Bathobaso ba thopša ke tšhelete yeo e tlilego le Makgowa gomme ba tlogela dinagamagae tša bona. Se o se tšweletša gabotsana ka mantšu a maleba gore a tanye šedi ya mmadi gore a kgone go balela pele.

4.4.2.3. *Mmele*

Go hlalošwa ka ga masetlapelo le bodiidi bjo bo hlolwago ke go amogwa ga naga ya Mothomoso ke Mothomošweu. Mo mmeleng wa taodišosengwalo ye, ke fao Matlala a lemošago mmadi kgatelelo ya Makgowa go Bathobaso ka botlalo dinakong tša 'apartheid', mmušo wa kgatelelo. Matlala o gatelela gore tshepetšo ya thuto ya

Bathobaso e swanetše go swana le ya Makgowa. Ka go realo o šupa kgethollo go ya ka merafe ka monwana.

4.4.2.4. *Morumo*

Matlala o ruma ka go gatelela gore mafase le dinaga tšeo di tšeešwego Bathobaso ke Makgowa di emela magae a bona. O bontšha gape tahlegelo ye kgolo ya Bathobaso yeo e hlotšwego ke mmušo wa maloba wa kgethollo. O hlaloša ka mokgwa woo tšhelete e thopilego Bathobaso ka gona ge a re:

‘Ba rena bana e thopile’, Ya rena metse e a kxetloxa, A rena maxae xa a dumiši,
Xo dungwa motse-molla-koma, xo dungwa ‘Fsika-thsipi la Ramosweu’ (letl.26).

4.4.3 ‘Tato ya monnyana ke lesoxana’

4.4.3.1. *Thaetlele*

Thaetlele ya taodišosengwalo ye e hlaloša ka botlalo tshepedišo ya ditaba ge lesogana le nyala kgarebe. Ka mantšu a mangwe thaetlele ye e lebeletše go latwa ga kgarebe ke ba gabolesogana ga gaboyona.

4.4.3.2. *Matseno*

Matseno a taodišosengwalo ye a tšweletša thulano ye e tlišwago ke mekgwa ya go fapafapana tshepedišong ya ditaba go ya ka meraferafe. Polelo ya phapano ya tshepedišo e lebeletše mekgwa ya go swana le go ahlola, go alafa, go nyala mosadi, bjalobjalo. Matlala o tšwela pele a gatelela gona mo matsenong gore tshepedišo ya Maafrika ge go nyalwa mosadi e tloga e fapana kudu le ya Makgowa ge go kgopelwa sego sa meetse morago ga kganyogo ya go nyala.

4.4.2.5. *Mmele*

Mmele wa ‘Tato ya monnyana ke lesoxana’ wona o rulagantšwe ka tatelano ya ditaba tšeo di diregago ge go nyalwa kgarebe. Matlala o latelanya ditiragalo tšeo ka tsela ye:

- Go kgopelwa sego sa meetse.
- Go rongwa motseta.
- Go tšwa dikgomo tša mathomo.
- Go a galalwa.
- Dikgomo di a oketšwa.
- Go ntšhwa dikgomo tše dingwe gape.
- Go ntšhwa kgomo ya mphaka.
- Bakgonyana ba a hlabiswa, ba rwala dinama ba tlogela leumo.
- Ngwetši e a gorošwa.

Ditaba tše di hlalošwa gabotse go thoma mathomong go fihlela ge di rungwa go gorošwa ngwetši.

4.4.2.6. *Morumo*

Matlala o ruma taodišosengwalo ye ka go akaretša dintlhakgolo tša ditaba tša ge go yo nyalwa ngwetši. O bolela bontši bja dikgomo tšeo di nyakegago ge go yo nyalwa ngwetši ka setšo, ebile o hlaloša le gore dikgomo tšeo di emetše eng ge a re, go bolelwa ka dikgomo tše seswai tša mathomo, gwa bolelwa ka ya mphaka, e lego kgomo ya bolesome le metšo ye mebedi, gomme ge go bolelwa ka go bona kgoro go šupša kgomo ya bolesome le metšo ye mene.

4.4.4 ‘Sakeng la bophelo’

4.4.4.1. *Thaetlele*

Ka thaetlele ya ‘Sakeng la bophelo’, Matlala o tšweletša bophelo bja motho mo lefaseng la bogologolo. Thaetlele ye e tšweleditšwe ka tsela ya sekafoko gomme e theilwe godimo ga thaetele ya taodišosengwalo ya mathomo e lego ‘Lexae’. Yona thaetlele ye e hlaloša bophelo le tša bjona mo lefaseng, go ka thwe e nepiša mathata a bophelo.

4.4.4.2. *Matseno*

Matseno a taodišosengwalo ye a gatelela mathata a bophelo; mathata ao motho a kopanago le ona ge a šetše a tsene bophelong go tloga letšatšile a belegwa ka lona. Matlala o hlaloša gore bophelong go na le dilo tše ntši tšeo di diregago. Motho yo mongwe le yo mongwe o ya ka mo le ka mo bophelong gomme bophelo ka bobjona ga bo bose. Go ka thwe matsenong a taodišosengwalo ye, Matlala o gatelela mathata a bophelo ao motho a kopanago le ona go tloga mola a belegwago.

4.4.4.3. *Mmele*

Mmeleng wa taodišosengwalo ye go hlalošwa ka botlalo bophelo bja setšo bja Mothomoso go akaretšwa le kgodišo ya gagwe go tloga bjaneng go fihlela botšofading. Mo go ka thwe Matlala o hlaloša Mothomoso legaeng la gabo la bowelakalana. Ka kakaretšo go ka thwe mmele wa ‘Sakeng la bophelo’, o bolela ka bophelo bja motho go tloga bjaneng go fihla botšofading. Ditiragalo tše tša bophelo bja motho ge Matlala a di hlaloša o re: Ngwana o a belegwa, o tsena šakeng la bophelo (motseng), o a gola, o diša dipudi, o išwa komeng, o thoma bophelo, go fihlela a tšofala.

4.4.4.4. *Morumo*

Matlala o ruma taodišosengwalo ye ka go akaretša ka sereto. Go rumeng ga gagwe go ka thwe Matlala o nagantšhiša bophelo bja motho wa setšo go tloga bjaneng go fihla botšofading. Morumo wo wa taodišosengwalo ye o rulagantšwe ka mokgwa wa go reta go akaretšwa ditaba ka moka tše bohlokwa.

4.5 MONGWALELO WA TAODIŠOSENWALO

Dielemente tše di latelago di swanetše go elwa hloko ge go hlalošwa mongwalelo wa taodišosengwalo. Tšona ke:

- Polelo.
- Mongwalo le mopeleto.
- Khuduego.

Bjale go ya go elwa hloko mongwalelo wa ditaodišosengwalo tša Matlala. Go tla thongwa go lekolwa ka ya ‘Lexae’.

4.5.1 ‘Lexae’

Mo taodišongsengwalo ye ya ‘Lexae’, Matlala o diriša mantšu a bogologolo a go swana le ‘lexae la bo motho le thebe- phaswa’ go tšweletša seema se se bolelago gore motho wa bogologolo ga a lebele ga gabo fao kalana e wetšego gona. Ge go lebelelwa mafoko a Matlala taodišongsengwalo ye, ke a matelele kudu ao a sa nepišego ditaba, mohlala: ‘xare xa makhura ohle a monngadi a a nontšhang nama le kgopolo ya motho, a a nômêlêšeng kobong ya môya, a a e fang bošwana le bohwinana bya nnete (ôna mmala ó e tšwang naô badimong babó yôna) ana ke eng se ka fetang lexae?’ (1943:8).

Matlala o diriša mongwalo wa kgale woo o sa amogelwago lehono, mohlala, ‘Modimo O re thuše mašetla **ana** a dipuku tša bohlale a ntšhifale mme o jêwê ka thlêlêthlêlê’ (1943:8).

Matlala o tšweletša maikutlo go bontšha bodiidi le kwelobohloko ge a re ‘Ka xabô motho xa xona bosêhla’. Fa, Matlala o tšweletša mašwana ao a bonagalago malapeng a batho.

4.5.2 ‘Fsika-thsipi la Ramosweu’

Mo taodišongsengwalo ye Matlala o šomišitše gape mafoko a matelele kudu, mohlala, ‘Ka puô yena xa ke re xa xôna maAfrika a a wetšeng mmung ó mobotse a thôrô tša ôna tša mošomo le katlêxo di beang ka masome le makxolo, empa go swanetše xo tsebya xore thšaba xe xo tlaa thwe se tšwella pele, xa se ka katlexô le peô e ntšhi ya yola le yola, eupya katlêxo ya bontšhi le thakxalô ya maômômômô’. Go na setsopolwaneng se go tšwelela le maadingwa ao Matlala a a šomišitšego taodišongsengwalo ye, go swana le puo, mmung, empa le thakxalo. Polelo ya gagwe e tswakane le go tsopola le Seisimane, boLenin, ge ba re: ‘*Our object is to achieve the socialist system of society, which, by abolishing the division of mankind into classes...*’ (letl.23).

Mongwalelo le mopeleto wa Matlala wo o šomišitšwego taodišong ye ke wa kgale kudu. Mopeleto wa lentšu le ‘Ramosweu’ o fela o fetolwafetolelwa go ‘Ramosou’, seo se bontšha gore Matlala o hloka bokgafetšakgafetša bja mopeleto wa mantšu. Le go na mo taodišongsengwalo ye ya ‘Fsika-thsipi la Ramosweu’, Matlala o sa dirišitše mongwalelo wa kgale woo o sa amogelwego lehono.

Matlala o tšweletša khuduego ye kgolo ya bohloki ge a gatelela taba ya bodiidi le masetlapelo ao a hlotšwego ke kgatelelo le kgethollo ya Makgowa go Bathobaso ge a re, ‘...Ke re bodiidi bya kxôrôhlanô ya go šišimiša ya xo latša motho le mosadi le bana ntlong (kamoreng), bya botšêtše bya malwetši a mantšintši a a kxônang xo fetelana bathing ka baka la pataganô ye’. Mo Matlala o bontšha dipšhišamare tšeo di diregago malapeng ao bodiidi bo bonalago gona. O re bo a šišimiša; bo latša motho le mosadi le bana ka kamoreng e tee. Se se tšweletša mahlomola ao a hlolwago ke go hloka tšhelete mašuaneng. O re kgatelelo le kgethello ye ya Makgowa e tlišitše le malwetši a mantši a go fetela. Mongwadi o tšweletša gabotse mahloko le mahlomola ao motho a lebanego le

ona malebana le malwetši ao a go fetela a go swana le boHIV le AIDS. Ka go realo Matlala o godiša khuduego ya masetlapelo ka thulaganyo ye bjalo ya ditiragalo.

4.5.3 ‘Tato ya monnyana ke lesoxana’

Le gona mo taodišongsengwalo ye polelo ya Matlala ga se e hlweke ka gobane e bonala e na le maadingwa a go tšwa dipolelong tše dingwe le semmotwana. Polelo ye ya Matlala e bonala e se ye e nonnengo ye e nepišago ditiragalo, ebile ga e kwešišege gabotse. Matlala o šomišitše maadingwa a go swana le ‘go hlolexa’ sebakeng sa ‘go palelwa’, ‘lentswe lena’ sebakeng sa go re ‘lentšu le’ go ‘ithsasa sebakeng sa go ‘itšhaša’, bjalobjalo. Matlala o tšwetše pele go šomiša le semmotwana ge a re ‘kxaitšadi’ sebakeng sa gore a no re ‘kgaetšedi’, ‘mouwe’ sebakeng sa go no re ‘moo’, ‘lothšiša’ sebakeng sa ‘dumediša’, ‘tšana tšela’ sebakeng sa gore ‘tšona tšela’ bjalobjalo.

Matlala o tšweletša maikutlo a lethabo le legolo ditšong tša Seafrika ge a hlaloša tshepedišo ya magadi; o re: ‘... ba xa Mokwatedi ka mmaditsela a bōna ba tla wetša lentswe xo baxa Moxetlwa ba re, “Re rumilwe ké ba xa Mokwatedi ba rile re tlo bitša mma rena”. Fa Matlala o tšweletša tlhompho le neelano ya mantšu ge go rerwa ditaba tša setšo. Ka fao o hlaloša ditaba tšeo tša magadi ka khuduego ye e lebanego le tlhompho ya setšo.

4.5.4 ‘Sakeng la bophelo’

Le gona mo go ‘Sakeng la bophelo’, Matlala o diriša polelo ya go tshotshoma ka semmotwana le maadingwa. O re ‘puong’, ‘dinyewe’ ‘kapa puô ena’ ‘xangata’ bjalobjalo, e le mantšu ao a a adimilego dipolelong tše dingwe. Matlala o tšweletša semmotwana ge a re go ‘nyaka bogobe’ ke xo ‘tsoma boswa’, ‘moeta’ ke motšêxa bjalobjalo. Go lemogwa gore polelo ya Matlala ga e kwešišege gabonolo ka ntle le gore a tšame a hlaloša mantšu a mangwe bothata. O šomiša mantšu ao a sego a tlwaelega polelong ya segagaborena, bjalo ka lentšwana le ‘mpua’ a e ra ngwana yo a sa tsebego selo le lentšu le ‘mekxato’ a e ra maswi a mmago ngwana. Tirišo ye bjalo ya polelo e godiša khuduego ye go ka thwego e lebane le mabobo.

Go gatelelwa gore Matlala o dirišitše mongwalo le mopeleto wa kgale wa mengwaga ya bo1929 wo le wona a sa o šalego morago ka tshwanelo, mohlala ‘Bo mo kxwatlaneng, masa xe ntše a e sa, Maxakxala a latswa nthla tša mantswê, Bosoxanammele bo thekêla ka xare, k’modiša (letl.53).

Ka go realo go ka thwe mongwalo wa Matlala ke wa bogologolo woo o ka fago mmadi wa matšatšing a bolehono mathata.

4.6 KAKARETŠO

Go tla akaretšwa ka go re thulaganyo ya ditaodišosengwalo tša Matlala mabapi le diteng e lebane le dilo tše pedi, e lego bogologolo le sebjalebja. Ke go re mo go ‘Lexae’, Tato ya monnyana ke lesoxana’ le ‘Sakeng la bophelo’, Matlala o laodiša ka bohlokwa bja bogologolo. Ka go realo go ka thwe Matlala o hlaloša ditiragalo tše di phethegago dinagamagaeng tša setšo.

Sererwa sa taodišosengwalo ya go bitšwa ‘Fsika-thsipi la Ramosweu’ sona se bolela ditiragalo tša sebjalebja, ka go realo se emela sebjalebja. Se se ra gore Matlala ga a bolele ka ditaba tša bogologolo fela ka gobane o hlakanya le ka tša sebjalebja.

Dintlha tše nne tša thulaganyo, e lego thaetlele, matseno, mmele le morumo go bonala Matlala a atlegile kudu go di tšweletša ditaodišongsengwalo tša gagwe ka gobane o kgonne go latela tshepedišo ya dikgopolo tše ka tshwanelo go šeditšwe dikokwane goba diponagalo tša tšona.

Ge go badišišwa polelo ya Matlala go tla lemogwa gore go bonagala tirišo ya mantšu a bogologolo, ao go ka thwego o ka re a lebetšwe polelong ya sebjalebja. Go lemogilwe gape gore polelo ya Matlala ga se e hlweke ka lebaka la tšhomišo ya maadingwa go tšwa dipolelong tše dingwe etšwa go se bohlokwa. Ge go akaretšwa tirišo ya mafoko, Matlala o šomiša mafoko a matelele kudu ao a sa nepišego ditaba gabotse. Matlala o šomiša mongwalo wa kgale kudu wa 1929 woo le wona a sa o šalego morago ka tshwanelo.

Go ka rungwa ka go re Matlala o diriša mongwalo wa gagwe e sego wo o amogetšwego ke Boto ya Sepedi. Fela le ge go le bjalo Matlala o tšweleditše bokgoni bja gagwe bja kgetho ya mantšu ao a tlišago maikutlo ao a fapafapanego go mmadi ge a ngwala ditaodišosengwalo tša gagwe.

5 KGAOLO YA BOHLANO

5.1 MATSENO

Kgaolo ye e ya go hlokomela kakaretšo ya dikgaolo ka moka mo sengwalong se. Go tla thongwa ka kgaolo ya pele go fihla ka ya mafelelo, e lego kgaolo ya bone.

5.1.1 Kgaolo ya pele

Maikemišetšo a kgaolo ya pele e bile go hlokomela E.K.K. Matlala bjalo ka mongwadi wa ditaodišosengwalo tša mathomo tša Sepedi tša go bitšwa *Mengwalo (Essays) Puku ya II* ya go gatišwa ka 1943. Ka tsela yeo go hlokometšwe bokgoni bja Matlala ditaodišongsengwalo tša Sepedi. Ke ka moo nyakišišo e bonego bohlokwa bja go nyakišiša ditaodišosengwalo tše tša Matlala.

Ge go tšwela pele go hlokometšwe maikemišetšomagolo a nyakišišo, ye ka go tsinkela ditaodišosengwalo tše nne tša Matlala go tšwa go *Mengwalo (Essays) Puku II* (1943). Nyakišišo e utolotše bokgoni bja Matlala ka go hlokomela dikokwane tše di latelago tša tshekatsheko ya ditaodišosengwalo tša Sepedi, e lego thaetlele, matseno, mmele, morumo le mohutana wa taodišosengwalo bjalo ka diponagalotho tša taodišosengwalo.

Nyakišišo e hlaotše mekgwa ye mebedi ya go nyakišiša ditaodišosengwalo tša Matlala, e lego go hlaloša le go hlatholla. Mokgwa wa go hlaloša o lebane le go tšweletša bohlokwa bja Matlala bjalo ka mongwadi wa mathomo wa ditaodišo tša Sepedi le go hlaloša dikgopolo tše di amanago le bokgoni bja gagwe. Mokgwa wa go hlatholla le wona o sepelelana le go hlaloša fela go na le phapano ka gobane go hlatholla go lebane le tshekatsheko ya sengwalo. Go hlatholla go bile bohlokwa nyakišišong ye ka gore go hlatholotšwe ditaodišosengwalo tša Matlala go bona ge eba go ka thwe o na le bokgoni ge a bapetšwa le bangwadi ba bangwe ba ditaodišosengwalo

Ge Matlala a bapetšwa le bangwadi ba bangwe bao go lemogilwe gore mediro ya gagwe ke ya maemo a godimo.

5.1.2 Kgaolo ya bobedi

Maikemišetšo a kgaolo ya bobedi a nepiša tlhalošo ya taodišo ka botlalo gore mmadi a kgone go kwešiša kgopolo ye gabotse. Go hlalošitšwe gore taodišo ke sererwa seo se lebanego le go dirišwa mabakeng a a fapafapanego. Ke ka fao polelo ya taodišo e swanetšego go rulaganywa ka go nepiša maatlakgogedi. Gape go lebeletšwe sebopego sa taodišo ge e na le matlalo a mararo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo. Matlalo a mararo a, le ona a hlalošitšwe ka botlalo ke borateori ka go fapafapana. Letlalo le la thulaganyo lona le hlalošitšwe ka botlalo ge e na le dikarolwana tša lona, e lego (a) thaetlele, (b) matseno, (c) mmele le (d) morumo.

Ge go hlalošwa taodišo, go gateletšwe gore e na le magoro a mabedi, e lego taodišosemolao le taodišosengwalo. Go hlalošitšwe taodišosengwalo go feta taodišosemolao ka ge nyakišišo e lebane le mohutana woo wa taodišosengwalo. Go tšwela pele go lebeletšwe le mehutana ye e fapafapanego ya taodišosengwalo, e lego taodišotlhaloši, taodišotshekatsheko, taodišokanegelo le taodišomaikutlo ka ge Matlala a ngwadile ka yona mehuta yeo fela.

5.1.3 Kgaolo ya boraro

Kgaolo ye e lebane le tirišo ya kgoboketšo ya ditaodišosengwalo tša Matlala ya go bitšwa *Mengwalo (Essays) Puku II* (1943). Go tšweleditšwe bokgoni bja Matlala malebana le ditaodišosengwalo tša gagwe tše nne, e lego 'Lexae', 'Fsika-thsipi la Ramosweu', 'Tato ya monnyana ke lesoxana' le 'Sakeng la bophelo'. Go hlagiša bokgoni bjo ka tshwanelo go latetšwe lenaneo la tshekatsheko ya ditaodišosengwalo la go lebane le thaetlele, matseno, mmele, morumo le mohutana. Go lemogilwe gore Matlala o latetše lenaneo leo la thulaganyo ya ditaodišosengwalo ka bokgoni bjo bo makatšago.

Ke ka fao go gateletšwego gore lenaneo leo la tshekatsheko le šomišitšwe bjalo ka leselo la go hlokola mabele ge go hlokometswe ditaodišosengwalo tše tša Matlala. Ge go bapetšwa mediro ya Matlala le lenaneo leo go lemogilwe gore Matlala o na le bokgoni bongwading bja ditaodišosengwalo ka gobane taodišosengwalo ye nngwe le ye nngwe e hlamilwe go ya ka thaetlele, matseno, mmele, morumo le mohutana. Dikokwane tše tlhano tše tša go sekaseka taodišosengwalo di thušitše go bontšha ka fao Matlala e lego mankge wa ditaodišosengwalo tša Sepedi ka gona.

Go tšwela pele kgaolo ye e hlokometswe mohutana wa taodišosengwalo. Mehutana ye mene ya ditaodišosengwalo tša Matlala e šeditšwe. Taodišosengwalo ye nngwe le ye nngwe e emela mohutana wo o rilego. Tšona ke taodišotlhaloši ('Lexae'), taodišotshekatsheka ('Fsika-thsipi la Ramosweu'), taodišokanegelo ('Tato ya monnyana ke lesoxana') le taodišomaikutlo ('Sakeng la bophelo'). Mehutana ye ya ditaodišosengwalo, e hlokometswe go lebeletšwe dintlha tše bohlokwa tše di lebanego le mohutana wo mongwe le wo mongwe.

5.1.4 Kgaolo ya bone

Kgaolo ye e lebane le thulaganyo ya ditaodišosengwalo tša Matlala. Kgaolo ye ka tsenelelo e gateletše bokgoni bja Matlala thulaganyong ya ditaodišosengwalo tša Sepedi. Bjale mo kgaolong ye ditaodišosengwalo tša Matlala ka moka di lekotšwe go hlokometswe goba go šeditšwe gape lehlakore le lengwe: diteng, thulaganyo le mongwalelo.

Diteng tša ditaodišosengwalo tša Matlala ka moka di hlokometswe go lebeletšwe tabakgolo (sererwa), ditaba tše e lego kgale di le gona ge di lebane le bophelo, ditaba tša saense le tša boitemogelo le ge di lebane le therešo goba nnete. Go thomilwe ka 'Lexae' gwa fetšwa ka 'Sakeng la bophelo'.

Thulaganyo ya ditiragalo ge go lekolwa ditaodšo tša Matlala le yona e hlokometswe. Matlala o rulagantše ditaodišosengwalo tša gagwe ka go latela:

- Thaetlele
- Matseno
- Mmele
- Morumo le
- Mohutana.

Ka ge thulaganyo e hlalošitšwe ka botlalo mo kgaolong ya boraro, mo kgaolong ye e akareditšwe go tšweletša ka fao e lego karolo ya sebopego sa sengwalo.

Ka go latela lenaneo leo la thulaganyo go lemogilwe gore Matlala ke sekgwari go rulaganyweng ga ditaodišosengwalo.

Ka lehlakoreng le lengwe mongwalelo wa Matlala o hlokometswe go lebeletšwe dielemente tše di latelago, e lego:

- Polelo
- Mopeleto le mongwalo le
- Khuduego.

Nyakišišo e lemogile gore Matlala o dirišitše polelo ya go se hlweke ka gobane e tletše ka maadingwa. Mopeleto le mongwalo wa gagwe ke thulaganyo ya polelo ya kgale. Le ge go le bjalo se ga se sa šitiša Matlala go tšweletša bokgoni bja gagwe ka ge Matlala a kgonne go tšweletša khuduego ditaodišongsengwalo tša gagwe ka bokgwari bjo bo makatšago.

6 METHOPO

1. Abrams, M.H. 1985. *A Glossary of Literacy Terms*. Ford Worth: Harcourt Brace College.
2. Alexander, L.G. 1965. *Essay and Letter Writing*. London: Longman.
3. Berger, B. 1964, *Der Essay Form*. Bern und Munchen: Geschichle Francke Verlag.
4. Cuddon, J.A. 1998. *Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Cambridge: Blackwell.
5. Forrester, K. & Anderson, T.K. 1992. *Reading, then Writing from Source to Essay*. New York: McGraw Hill.
6. Fowler, R.A. 1991. *A Dictionary of Modern Critical Terms*. London: Routledge.
7. Groenewald, P.S. 1991. 'Stylleer: Sehlabeng.' *South African Journal of African Languages*.
8. Groenewald, P.S. 1993. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa Nomoro ya 1*. Pretoria: Via Afrika.
9. Hobsbaum, P. 1983. *Essentials of Literary Criticism*. London: Thames & Hudson.
10. Holman, H. 1972. *A Handbook to Literature*. New York: Odyssey Press.
11. Kgatla, P.M. 2000. *Kgolo, Tšwetšopele le Katlego ya Kanegelokopana ya Sepedi (1951-1999)*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
12. Last, R.W. 1985. *Making Sense of Essay Writing*. Dundee: Lochee.
13. Lee, E. 1912. *Selected Essays from English Literature*. London: Edward Arnold.
14. Maibelo, J.R. Sepota, M.M. 1996. *Thutamekgwabo* Arcadia: Bard.
15. Maphike, R.R.S. 1978. *The Essays of Southern Sotho*. Unpublished M.A. Dissertation. Pretoria: University of South Africa.
16. Matlala, E.K.K. 1943. *Mengwalo*. Johannesburg: Goldfields.
17. Mminele, S.S.P. 1995. *Moeletši wa Marematlou*. Pretoria. Via Afrika.
18. Mohlala, M.J. 1994. *Tshekatsheko ya Di sa re Šaletše Monaganong*. Pretoria: University of Pretoria.
19. Pearsall, J. 1999. *The Concise Oxford English Dictionary*. London: Oxford University Press.

20. Phala, R.S. 1999. *Thellenyane Batlabolela.Ttiragatšo ya Boitshwaro*. Unpublished MA Dissertation. Pretoria: University of Pretoria.
21. Scholes, R.E. 1969. *Elements of the Essay*. New York: Oxford University Press.
22. Selwalekgwadi, J.H. 1994. *Moletesekuba*. Pretoria: Actua Press.
23. Serudu, M.S. 1987. *The Novels of O.K. Matsepe*. Unpublished D.Litt. Thesis: Pretoria: University of South Africa.
24. Serudu, M.S. 1989. *Koketšatsebo*. Pretoria: De Jager-Haum.
25. Wales, K. 1995. *A Dictionary of Stylistics*. London: Longman.
26. Wilpert, G. 1955. *Moderne Weltliteratur: Die Gegenwartsliteraturen Europas and Amerikas*. Stuttgart: Alfred Kroner Verlag.
27. Yelland, H.L., Jones, S.C. & Easten, K.S.W. 1983. *A Handbook of Literary Terms*. London: Angus Robertson.
28. Yerkes, D. 1995. *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of English Language*. Thunder Bay, CA: Thunder Bay Press.
29. Zulu, G.S. 1991. *The Structure and Content of Zulu Essays with Special Reference to those of C.S. Ntuli*. Unpublished M.A. Thesis. Zululand: University of Zululand.

SUMMARY

Any discussion of the growth and development of essays in Sepedi must include the name of E.K.K. Matlala. Matlala was the first author to publish a volume of Sepedi essays. This publishing of this volume, entitled *Mengwalo (Essays) Puku II*, by Fort Hare University in 1943 is an event of historical importance in Sepedi literature. This research study investigates Matlala's essays.

The aim of this study is to focus on all various possible types of essays, including the four types that Matlala wrote, namely descriptive, analytical, narrative and meditative essays.

Matlala's volume of Sepedi essays, *Mengwalo (Essays) Puku II*, consists of four essays, namely 'Lexae', 'Fsika-thsipi la Ramošweu', 'Tato ya monnyana ke lesoxana' and 'Šakeng la bophelo'. Each of these four belongs to a specific category of essays. For this reason, it can be argued that Matlala is a skilled author of Sepedi essays. His skill becomes clear in an analysis of his essays, which shows that he arranges them to be in line with a clear structure, namely title, introduction, body and conclusion. This structure is generally accepted as the correct structure for an essay.

As for thematic content, Matlala's essays discuss both modernity and the days gone by. In three of his essays, Matlala writes about the importance of events that happened in the past. In the fourth essay, 'Fsika-thsipi la Ramošweu', Matlala depicts modernity.

Matlala's writing style is recognizably dated; he makes extensive use of loan words and the archaic language of the twenties and thirties. However, this language is important as it promotes multilingualism.

Analysing the classification of Sepedi informal essays reveals that Matlala not only wrote essays but also made an attempt to elevate their status. Therefore, it could be argued that Matlala has a unique talent among the writers of Sepedi informal essays. The argument

developed in this study is that Matlala is the most successful author of Sepedi informal essays who has ever been published.

This study also examines the influence in Matlala's work of his study of English essays.

Key words

1. formal and informal essays
2. descriptive essay
3. analytical essay
4. narrative essay
5. meditative essay
6. title
7. introduction
8. body
9. conclusion
10. writing skill

OPSOMMING

Enige bespreking van die groei en ontwikkeling van die Sepedi-essay moet die naam van E.K.K. Matlala insluit. Matlala was die eerste outeur om 'n bundel essays in Sepedi te publiseer. Die publikasie van *Mengwalo (Essays) Puku II* deur Fort Hare Universiteit in 1943 is 'n geskiedkundige gebeurtenis in die Sepedi-letterkunde. Hierdie navorsingsondersoek verken Matlala se essays.

Die doelwit van hierdie studie is om op alle verskillende soorte essays te fokus, insluitende die vier soorte wat Matlala gebesig het, naamlik beskrywende, analitiese, verhalende en bepeinsende essays.

Matlala se bundel Sepedi-essays, *Mengwalo (Essays) Puku II*, bestaan uit vier essays, naamlik 'Lexae', 'Fsika-thsipi la Ramošweu', 'Tato ya monnyana ke lesoxana' and 'Šakeng la bophelo'. Elk van hierdie vier essays behoort tot 'n spesifieke essaykategorie. Om hierdie rede kan aangevoer word dat Matlala 'n knap essayis is. Sy vaardigheid blyk duidelik uit 'n ontleding van sy essays, wat 'n duidelike struktuur vertoon, naamlik titel, inleiding, hoofdeel en gevolgtrekking. Hierdie struktuur word algemeen as die juiste struktuur vir 'n essay aanvaar.

Wat tematiese inhoud betref, handel Matlala se essays oor sowel die moderne tyd as die vervloë verlede. In drie van sy essays skryf Matlala oor die belangrikheid van gebeurtenisse wat in die verlede plaasgevind het. In die vierde essay, 'Fsika-tshipi la Ramošweu', beeld Matlala moderniteit uit.

Matlala se skryfstyl is merkbaar verouderd; hy maak uitvoerige gebruik van leenwoorde en wend die argaïese taalgebruik van die twintiger- en dertigerjare aan. Hierdie taalgebruik is egter belangrik aangesien dit veeltaligheid bevorder.

'n Ontleding van die klassifisering van informele Sepedi-essays maak dit duidelik dat Matlala nie slegs essays geskryf het nie, maar ook gepoog het om die status van die essay

te verhef. Daarom kan daar aangevoer word dat Matlala 'n unieke verskynsel onder die skrywers van informele Sepedi-essays is. Die argument wat in hierdie studie ontwikkel word, is dat Matlala inderwaarheid die suksesvolste skrywer van informele Sepedi-essays is wat ooit gepubliseer is.

Hierdie studie ondersoek ook die invloed van Matlala se bestudering van Engelse essays op sy werk.

Sleuteltermes

1. formele en informele essays
2. beskrywende essay
3. analitiese essay
4. verhalende essay
5. bepeinsende essay
6. titel
7. inleiding
8. hoofdeel
9. gevolgtrekking
10. skryfstyl